

TORZÓ
(1966–67)

A barátság, mely bennünket, Antus Kálmánt, az öreg festőt és engem összeköt, különleges barátság. Bár hónapokig nem, sőt olykor egész éven át se látjuk egymást, tudom, mint ahogy ő is tudja, hogy számíthatunk egymásra. Kölcsönösen biztosak vagyunk egymásban. Akármilyen nagy időközökben találkozzunk is, első pillanattól kezdve azzal a meghittséggel vagyunk együtt, mintha csak tegnap hagytuk volna abba bizalmas beszélgetésünket. A mi viszonyunk már rég nem szorul ápolgatásra, magától értetődően tartozik hozzá életünkhöz, hallgatólagosan építünk rá, miközben kölcsönösen tiszteletben tartjuk egymás életmódját és szokásait, az egymás külön, öntörvényű életét. Velem ellentétben, akinek pihenéshez a magam csigaháza és mindenekelőtt csend kell, öreg barátom, Kálmán azok közül való, akiknek az erőgyűjtéshez, egyedül létük élvezéséhez az kell, hogy hangzavar, mozgás és lárma, társaság legyen körülöttük.

A szilveszter réges-régóta a legháborítatlanabb, legkedvesebb estém. Kint az utcák a hajnali órákig visszhangosak, ismerőseim magánlakások társas összejövetelein és különböző rendezvényeken szórakoznak, a magamfajta öregember a maga csendes szobájában mintha így magában különleges biztonságban, úgyszólván szabadságon volna. Ezúttal azonban az év utolsó napján este kilenc óra tájban rám csöngetett a telefon. Az én öreg festő barátom hívott fel. Arra kért, hogy induljak hozzá, töltsük együtt a szilvesztert. Nyomatékosan, sürgetően hívott.

– Miért? Történt valami? – kérdeztem.

– Gyere, fontos – mondta.

– Fontos? – ismételtem kelletlenül.

– Nekem nagyon fontos – válaszolta. – Kérlek, tedd meg.

Kálmán barátomnak, az öreg festőnek zágrábi műtermében régi és új ismerősök együtt búcsúztunk tehát az 1964. esz-

tendőtől. Magáról a szilveszteri mulatságról nincs mit mondanom. Olyan volt, mint amilyen az ilyesmi már lenni szokott. Azzal a súlyosbító különbséggel, hogy a meghívottak listája meglehetősen szerencsétlenül volt összeállítva: foglalkozásra és érdeklődésük körét tekintve annyira különböző párok és magányosok, oly szerfölött tarka társaság, hogy meghitt együttlét helyett csak afféle összevissza tereferéig jutottak el. Persze, az alkalomnak megfelelően lármásan, de, a harsány jókedv ellenére is, közös témát nem lelő, ivással és tánccal csak részben enyhített fásasztó csapongással. Nem sokkal éjjel után már el is oszlott a vendégsereg. Voltak, akik már jóval előbb is, nyilván vidámabb tanyát keresve, odábbálltak.

– Az embert, úgy látszik, semmi se tartja annyira fogságában, mint az a vágya, melyet nem valósíthat meg. S az eszmény, melyhez képtelenek vagyunk hűek lenni, hűtlenségünkötől dicsfényben ragyog. Belevilágít, mint valami transzcendens igazság a cudarul vánszorgó hétköznapijaink sötétjébe.

Ismertem öreg barátomnak ezt a szokását. Magában hosszan meditál, ki tudja mióta morfondíroz, hogy aztán egyszerre hangos szóval folytassa. Jóval közelebb hetvenedik, mint hatvanadik életévéhez, ugyanaz a zaklatott, heves kielégületlenség csillogott a még mindig nem egészen ősz, busa szemöldök alatt mélyen benn ülő, nyugtalanul vizsgálódó sötét szemében, mint akkor régen Párizsban, ahol először találkoztunk. Haját egész rövidre nyírva viselte, mint akkor is, amikor az még sokkal sűrűbb volt. Magas és sovány alakja is változatlanul szálfegyenesen és kemény határozottsággal mozgott. Első látásra inkább civilbe öltözött katonatiszt, mintsem művész benyomását keltette, duzzadt ajkát szigorúan vékony vonalra szorította össze, mint aki elszántan őriz valami titkot. Két tenyerét is feltűnően hosszú, ideges ujjaival általában feszesen illesztette combjához, mint akinek vigyáznia kell, hogy el ne árulja magát kezének egy önkéntelen mozdulatával. Afféle önvédelem lehetett ez, mert nemigen találkoztam emberrel, aki természete szerint nyíltszívűbb és kinek a közlés annyira életszükséglete lett volna, mint épp ennek a szembetűnően magányos lénynek. Most is úgy jártatta körül tekintetét a hosszú, fehérén terített asztalon, az ételmaradé-

kos tényérokon, palackokon, poharakon, cigarettavégekkel tele hamutartókon, az üresen maradt székek összevisszaságán, mintha, a saját műtermében, oda vetődött tétova idegen volna.

Mintha attól tartana, hogy magára hagyhatnám, hirtelen kinyújtotta kezét, és marasztalóan markolta meg csuklómat.

– Neked még sokáig itt kell maradnod velem. Annyi mindent szeretnék tőled kérdezni; illetőleg tudom én azt jól, hogy senki, te se tudhatsz a kérdezni valóimra feleletet adni, de legalább ketten együtt gondolkozzunk el rajtuk. Még sohasem eszméltem rá úgy, mint épp ma, hogy mennyire öreg vagyok, és hogy öregnek lenni ennyire reménytelen állapot!

Ez a vallomás majdnem segélykiáltásként hangzott. Semmi képp se illett hozzá. Épp ő volt az az ember, aki mintha képtelen lett volna a kifáradásra. Híres volt a munkabírásáról. S még inkább arról, hogy amint elkészült egy-egy képével, az az ő szemében érdektelenné vált, sőt, igen gyakran, függetlenül attól, hogy tanítványai és tisztelői lelkendezve fogadták, az ő számára hamarosan kellemetlen látvány lett, mint valami megghiúsult nagy szándék, mint személyes kudarc látható emléke. Sose folytatta azzal, ami új irányt előző képe sejtetett; mindig újra elképesztően rácaffolt azokra a híveire, akik azt hitték, hogy magukénak vallhatják. A saját műveivel való elégedetlensége, a csalódás, amit neki az elkészült kép jelentett, nem csüggesztette, hanem újabb munkára tüzelte. Egy-egy képéhez úgy fogott hozzá, mint aki döntő ütközetre készül fel. S nap nap után töretlenül és úgy kezdte előlről, mintha csak kezdené mesterségét s mintha a hosszú évtizedek már nem mögötte, hanem még mindig, változatlanul, előtte állnának.

Elfoglaltam a helyet, melyet a hintaszéken mutatott nekem, miután azt előbb úgy fordította meg, hogy háttal legyen a nagy asztalnak. Körültapogatott, mintha így próbálna megbizonyosodni arról, hogy csakugyan igazat mondok-e és csakugyan jól helyezkedtem el a hintaszékben. Eloltotta a nagy villanyt, s buzgólkodva egy oldalt világító, kis asztali lámpával igyekezett otthonossá tenni nekem műtermének ezt a kiválasztott sarkát.

– Te is elég öreg vagy ahhoz, hogy már téged is foglalkoztasson a kérdés, amitől különösen ma nem tudok szabadulni –

folytatta, miközben körülöttem szorgoskodva asztalkát tolt elém cigarettával, italokkal és poharakkal. – A vendégeimmel se tudtam úgy törődni, mint kellett volna. A hír járt a fejemben, amit közvetlenül a vendégek jövetele előtt, este nyolc órakor hallottam a rádión. Várj, hallgass csak meg!

Még motozott körülöttem, magának is széket húzott a közelembé, de mindjárt aztán nyughatatlanul, az ő katonás, kemény lépéseivel elkezdte a fel-alá járkálást, hogy közben, mintha ütemes lépéseivel gyúrná le izgalmát és érlelné a gondolatait, meg-megálljon szemben velem.

– Rájöttem, épp az este lett előttem döbbenetesen világos-ság: öregnek lenni azt jelenti, hogy sok mindenkit kell túlélni. Ki mindenkit! Ki mindenkinek nem lehet soha többé semmit se megmondani! Ki mindenkitől nem lehet többé semmit se megkérdezni! Persze, ha élne, talán akkor se mondanék neki s akkor se kérdeznék meg tőle semmit. De az más. Más, mint ez, ez a soha-többé-nem-lehet. Túlélni! Akit túléltünk, az pusztá találgatásra kényszerít, az tanácstalanságba taszítva hagyott bennünket magunkra. Végleg.

– Mi az a hír, amelyről az este a rádióból értesültél s amely miatt – mert nyilván amiatt – nekem telefonáltál? – szólaltam meg, illetőleg szóltam utána, mert folytatta energikus sétáját, majd kétségtelenül csak azért, hogy valamit tegyen, háttal nekem szórakozottan valami céltalan rakosgatásba fogott a nagy asztal melankolikusan feleslegessé vált palackjai és a lezajlott és nem éppen sikerült szilveszteri multság egyéb kellékei között.

– Tudod – szólalt meg előttem teremve –, körül-körül nézek, és már alig akad, akinek nem bizarr érdekesség, hanem szintén személyes emlékek sorozata, saját be nem hegedt sebeit, személyes történetét is jelenti ez, ami nekem, nekünk ebben a mi iszonyatosan forгатagos életünk túlzásúfolt kalendáriumában a dátum és dátumok. Tudod, kezdem hinni, hogy ha egyáltalán ráeszmél, akkor csak utólag eszmél rá az ember, hogy volt életében egy pillanat – s ráeszmél talán arra is, hogy melyik volt az a pillanat –, mely meghatározta egész további élete útját, és végső fokon eltorlaszolt előle, megghiúsított, járhatatlanná tett számára minden más utat. Az a pillanat annak

idején tán ártalmatlannak látszott. Epizódnak, kalandnak. Az évek és évtizedek, melyeket az ember azután él, lehetnek öntudatlan kísérlet a következmények elodázására, lehetnek ösztönös küzdelem a konzekvenciák levonása ellen, küzdelem a menekvésért. Közvetlenül vagy közvetve azonban a keresett vagy meglett ideiglenes kibúvó is épp annak az egyszeri sorsdöntő pillanatnak az okozata. Ha az ember kellő ideig él, akkor elháríthatatlanul azé a bizonyos pillanaté lesz a döntő szó, annak a pillanatnak a sodrása kerekedik felül. Ne türelmetlenkedj! – kérlelt, aggodalmasan és feleslegesen, mert hisz semmi jelét se adtam türelmetlenségemnek. Az ő jellegzetes mozdulatával fogta át csuklóm, hogy aztán a kérdéssel folytassa: – Mit gondolsz, van-e sok olyan ember, aki a kérdésre, hogy tudatos szándékainak, elhatározásának, célkitűzéseinek döntő szerepe volt-e abban, hogy az lett belőle, aki lett – erre készültek-e, akarták-e, hogy azzá legyenek, amivé lettek? –, sokan vannak-e, kik erre a kérdésre alapos meggondolás után, egyszerűen és határozottan igennel felelhetnének?

Így, ahogy egész hosszában kiegyenesedve, fejét kissé hátravetve, két könyökét magához szorítva állt előttem, nem is annyira rám, mint inkább, mozdulatlanul, a fejem fölött a távolba tekintve, a mély, de rekedtes hangon feltoluló szavakkal olyan volt, mint akiben régóta gyűlt fel a szemrehányani való, s most valami ismeretlen hatalommal száll pörbe. Felelősségre von, panaszt tesz, és vádol – keserűséggel, mely reménytelen és eleve rezignált.

Hirtelen közel hajolt hozzám, s mint aki titkot bíz rám, hangját halkítva folytatta:

– Nézd meg a Rembrandt öregemberét. Rembrandt, ő nagyszerűen, fenemód értett hozzá. De még ő se, senki, de senki se eléggé. Magamfajta meg legeslegjobb esetben csak afféle nagyon igyekvő kontár vagyok, de olyan kontár, aki rémítően látja, hogy mi mindent kellene tudnia annak, aki manapság, igen, ez fontos, aki manapság festő, mai festő. Színek és formák nyelvén jeleníteni meg ezt az érzékelhető világot, az apokalipszis mai óráiban az apokalipszis mai óráit. És ezt minden részletben és egyben egyetlen, minden részletében fogláló szintézisben. Azaz tudni kellene portrét fes-

teni, semmi mást, csak portrét, mait és öregemberét. De úgy, hogy megjelenítsd, láthatóvá tedd modellednek vadul valószínűtlen és egész átélt életét. Hogy vizionáriusan érzékelted, láthatóvá tedd a hamuszürkében, az öreg arcon keresztül mindazt, aminek a néma arc csak afféle kiszikkadt rejtjele. Lehetetlen? Eddig is úgy volt: a művészet mindig kiharcolt győzelem afölött, ami eddig lehetetlen volt. Michelangelo és Van Gogh is lehetetlen volt mindaddig, míg el nem jött Michelangelo és amíg nem vett ecsetet a kezébe Van Gogh. A lehetetlen – csaló látszattá válik, amint megjelent a művész. De ehhez nem magamfajta igyekvő kontár, hanem olyasvalaki kellene, aki feltalálja a mai festészet művészetét.

Ekkor már megint fel-alá járt, de közben a mélyen benn ülő fényes, sötét szemével kutatva állapodott meg rajtam. A lázas figyelem, mellyel fürkészett, idegesíteni kezdett, és kényszeredetten nevettem el magam:

– Csak nem bennem látod a modellt a te portretírozandó imaginárius vénemberedhez?

Mint kiderült, más volt az, amit velem kapcsolatban mérleget.

– Jobb volna, ha festő tudná valami módon megformálni az ilyen látomásos portrét. De ha nincs festő, aki képes rá, talán valóra válthatná költő. A szó titkokat megjelenítő erejével. Nagyszerű téma volna, hidd el. Nem próbálnád meg? – s mint aki épp most talált rá arra, amit hiába keresett, fellelkesedve figyelmeztetett. – Jól figyelj ide, a téma a legmaibb, esszenciálisan a ma témája.

Sokszor megesezt már velem, hogy beszélgetés közben valakinek az az ötlete támadt, hogy valami érdekes témát kínáljon nekem megírásra, és az ötleten felbuzdulva mindjárt bele is fogjon egy történet elbeszélésébe, amit hallott, vagy ami ővele magával esett meg. Az ilyen ajánlat mindig elkedvetlenít. Ezúttal is a pusztá ajánlat hallatára zsibbasztó fáradtság lett úrrá rajtam. Kellemetlenül érintett, hogy még az olyan művészember is, mint ez az én Kálmán barátom, az írói műhelyt afféle gépezetnek véli, melynek nem hiányzik más, mint feldolgozásra alkalmas, „érdekes” vagy „esszenciálisan mai”

téma, nyersanyag. Mintha volna banalitás, ami nem érdekes és nem esszenciálisan mai!

– Te se tudnád – mondtam hát neki –, hogy az író nem témában szűkölködik? Ha szűkében van valaminek, az egyes-egyedül a vállalkozó kedv, hogy mindenkivel, mindennel és főleg magamagával viadalra keljen. Aminek szűkében lehet, az a vállalkozó elszántság, amit – a sebekben való vájkálásnak, a rafinált önmarcangolásnak az a bizonyos neme – az írás, az írói alkotás követel meg. Még nem volt költő, aki a mondanivalójából és nem a dühéből fogyott volna ki, a mindent szóvá tenni akaró dacos vágyból, a kimondás feltétlen szenvedélyéből, szóval épp abból, ami költővé tette.

Legjobb barátok között is előfordulnak időnként kisebb-nagyobb félreértések, súrlódások, múló elhidegülések; öreg festő barátom és köztem azonban, bár több évtizede ismertük egymást, semmi hasonlóra se tudok visszaemlékezni, kivéve azt az egy szokását, melyet mindig is nehezen viseltem el. Különc, mániákus természet volt mindig is, s, talán ezért, csak ritkán volt képes valóságos párbeszédre. Ha valamely probléma, elképzelés, terv foglalkoztatta, szaggatottan, csapongóan ugyan, de a maga módján nyíltszívű, sőt hevesen közlékeny volt irányomban. A kérdéseket, amelyekkel vívódott, ki-kimondta hangosan is, mintha izgatná, kívánná, hogy hallja tőlem, hogy mit gondolok én. Valójában azonban ilyenkor nem került sor beszélgetésre; a szó elment a füle mellett, s ha látszólag figyelmesen is, sötét szemével szinte falánkul hozzám tapadva leste is a szavamat, valójában kizárólagosan és teljesen elfoglalta a magában némán vagy esetleg hangosan folytatott monológja.

Most is észrevettem, hogy ezúttal megint nem is hallja, hogy mit beszélek hozzá, s önkéntelenül is ingerülten szakítottam félbe magamat, és türelmetlenül szóltam rá:

– Mondtad, hogy hírt hallottál, ami megrázott. Hogy mit, azt még mindig nem közölted.

Nagy sietséggel, helyeslően bólintott, majd hosszú lábait kinyújtva helyet foglalt velem szemben a zsámolyon. Még mindig képtelen volt azonban, hogy egyetlen kanyarral elhagyja gondolatainak eddigi kerékvágását.

– Te... te biztosan át tudod érezni, hogy miről van szó – s szinte rábeszélően, hízelgő bizalommal hajolt egész közel hozzám. – Jól emlékszem én a kettőnk párizsi sétáira. Emlékszem, szeretted meglesni járókelők beszélgetését és kitalálni a metróban, hogy milyen viszonyban vannak emberek, akik velünk utaztak, s a vendéglőben, hogy mifélek, akik a szomszéd asztalnál ülnek. Hogy unják-e, becsapják-e, valóban szeretik-e egymást, vagy csak úgy tesznek. Emlékszel-e te is arra a borzongató kíváncsiságra, amit bennünk, a késői órákban bandukoló idegenekben ébresztett a külvárosok leeresztett ablakredőnyeinek kiszűrődő világosság vagy a zárt, már sötét ablakok áthatolhatatlan, kiközösítő szigorúsága? De egyre nem gondoltunk akkor, arra az egyre, amit legalábbis én most már mindinkább hinni kezdek: ha az emberek megállnának, hogy saját útjukat, saját életüket, a saját nekik jutott helyet, szerepet átgondolják és áttekintsék, legtöbbször meglepődnének. Ma legalábbis menet közben bennünket, mai embereket annyira elfoglal a menetelés, hogy el is felejtjük, hogy annak idején kik voltunk, hogyan és hova indultunk – és hogy minden mennyire másképpen van, meglepően mennyire másképpen lett. Hogy térjek a tárgyra? Egyáltalán nem tértem el tőle. Ha tudniillik a feltevésből indulunk ki, hogy ki-kik környezetének és körülményeinek megfelelően általában választja ezt vagy azt az életformát, irányt, utat, pályát, tehát hogy egy-egy ember élete az ember karakteréből, hajlamaiból, vérmérsékletéből magyarázható meg – akkor én minden ellenvetés helyett egyetlen kérdéssel, azaz egy ember nevével felelek. Annak az embernek nevével, akit ismertem, de úgy, hogy alaposabban nem is lehet. S állítom, ha van élet és életút és életpálya, amelyik nincs arra szabva, aki azt élte, akkor az övé volt az. Volt. Róla is múlt időben kell beszélnem, mert épp az este hallottam halála hírért. Meghalt, jelentette a pesti rádió. Hatvannyolc éves korában Moszkvában. Így van. És noha így van, teljesen valószínűtlen. Balog György Moszkvában halt meg. Nem és nem lehet hozzászokni, hogy épp a valószínűtlen a valóság igazi és persze legkevésbé se megnyugtató színe. A valószínűtlen nem fölemelő. Lehetetlen hozzászokni!

Meg-megtöltötte poharainkat, s beszéd közben csak addig tartott szünetet, míg ki nem hörpintette az italt. Gondolatban igazat kellett adnom neki, mert, legalábbis első hallásra, mint minden közeli vagy egykor közeli ismerősünk halála hírében, ebben a halálhírben is volt valami az én számomra is megdöbentően felfoghatatlan, ahogy ő nevezte: valószínűtlen.

– Jól hallottad? Balog György... Balog Gyuri, akivel gyerekkoromban és egész kamaszidőmben otthon, Kapuváron, elválhatatlan jó pajtások voltunk. Ugyanaz a Gyuri, akiből később a nevezetes Balog György lett?

– Tudtam, hogy ismerted gyerekkorában, de ez minden – mondta, s hosszan nézett rám, mintha rajtam egyszerre felfedezett volna valami izgatón érdekeset. Majd eltűnődve, mint aki csak most eszmélt rá, megszólalt: – Furcsa. Tudod-e, hogy ő sohase beszélt a gyerekkoráról. Soha, egyszer se. Nem furcsa? – kérdezte, nem annyira tőlem, mint magától. S némi szünet után maga felelt is a saját kérdésére. – Ha jól meggondolom, nem, nem is furcsa. Kizárólag felnőtt akart lenni, sőt tudományosan megalapozott világnézetű felnőtt. Ha nem is ismeretségünk elején, mindenesetre nem sokkal azután. S következetesen játszani a felnőttet, ez a legelterjedtebb és egyben a legrafináltabb csalás, öngyilkos hazugság. Szerep, amit önéletemből és esetleg olyan hiánytalanul játszunk meg, hogy idővel valóban azonosulunk a szerepünkkel. Ez az elvek diadala, de vajon ez diadala vagy csődje-e egy életnek?

Megkérdeztem:

– Te mikor ismerkedtél meg vele?

A kis asztalkán a hamutartóban már púpot vetettek a felgyült cigarettavégek. Most a félig elszívott cigarettáját olyan erővel nyomta szét, mintha valami titkos haragját töltené ki rajta.

– Mikor? Majdnem fél századdal ezelőtt. Pontosan 1917 elején. Omszkban, orosz hadifogságban. Igen, majdnem fél-száz éve annak. Hajmeresztően régen. Így aztán, lám, megtelik az ember színültig. Emlékekkel. Annyira, hogy egészében mintha már magam is emlék, hogy is mondjam, már csak emlékek emléke volnék. Léttelenné vált lételem, elmúltak mellett állok strázsát, s így szinte magam is mintha irreális

válnék. Jelen helyett emlékké. Hideggleléses sárga folt zajló nagy sárgaságban. Ezt kellene megfesteni. Absztrakt kompozíció. Meg kellene festeni. Vagy ha nem, hát legalább megírni. Nem gondolod? Voltaképp, mondd, a festők és szépírók megfestettek, megírtak-e ma valamit is ebből a mi mai életünkéből? Mindenki csak mellébeszél. Mi az, ami a mi mai életünkéből, abból, ami velünk, rajtunk, körülöttünk történt, mi az, ami abból, amit láttunk s a hazugságból, vérből, félelemből és piszokból, aminek nyomorékjai, rokkantjai, betegek vagyunk, mi az, ami ebből a mi testközeli, tébolyodott és rettenetesen józan mánkából művészi képben vagy ihletett szóban színt, formát, hangot kapott? Majdnem semmi? Nem „majdnem”, hanem gyalázatosan, tehetségtelenül vagy gyáván egyszerűen semmi. Semmi. Nulla nullissima. Úgy bizony!

Ez az. Az én öreg Kálmánomban szeretettel ismertem rá arra a régire, aki, ha elragadja a saját való vagy vélt igazságának szenvedélye, teljes meggyőződéssel válik lehetetlenül radikálissá az állításaiban éppúgy, mint abban, amit tagad. Amit mindenki más úgy fejezne ki, hogy ezt vagy azt a történetet meg kellene írni, ez a kívánság őt annyira részrehajlóvá teszi, hogy egyszerre úgy találja, mintha még semmi se volna igazán megírva. És nulla nullissimá-t emleget magából kikelve, és kiáltva, ő, akinek a hangja különben csendes szokott lenni.

– Neked, a te életedben az a híres Balog György annyira fontos ember volt? – kérdeztem megdöbbenve.

– Életre szólóan fontos. Vagy, ha úgy tetszik, halálosan fontos – felelte maga elé meredve és komolysággal mérlegelve a lassan kimondott szavakat. Majd zsámolyával még közelebb húzódva hozzám, meghittén, mint aki bizalmas közlésre vár, megkérdezett: – Mondd, te annak idején milyennek ismerted Balog Györgyöt?

Oly várakozásteljes elfogultsággal, szinte ünnepélyesen ejtette ki a Balog György nevét, hogy önkéntelenül elnevettem magam.

– Nagy különbség: én csak Gyurkát, Balog Gyurit ismerem, azt, akiben semmi se vallott arra a te későbbi nevezetes Balog Györgyödre. Semmi se volt benne azokból a többnyire zárkózott, környezetükkel és önmagukkal meghasonlott és

már kora ifjúságukban végső kérdésekkel vívódó komplikált jellemekből, akik valamiképp született lázadók. Balog Gyuri zavartalan jókedvvel élvezte mindazt a kellemetességet, amiből, hála a kapuvári gazdag szülői háznak és a gondos szülői szeretetnek, bőven jutott ki neki. Az ő számára, minden jel szerint, vitathatatlan tekintély, sőt eszményi lény volt az apja, ez a gazdag és tevékeny, elégedett és mindig mosolygóan nyugodt, kellemes úriember, aki a modorával, jóakaratával és kiegyensúlyozott kedélyével általában mindenkire megnyerően hatott. Magára Gyurira, a nagy ház másodszülött fiára mint vézna legénykére emlékszem, aki könnyen és szívesen nevelt ugyan nagyokat velünk együtt, de aztán gyorsan visszavedett komoly fiúvá, mint aki tudja, hogy az ember nem játszani, hanem szorgalmas tanulásra, munkája lelkiismeretes elvégzésére született. Örömeiben kipirult, ha elismerték, hogy ellentétben velünk, a többi kamasszal, ő komoly és szolid diák. Nem volt hórihorgas, de túlságosan alacsony se. Egészben véve egy volt azok közül, akiket amilyen könnyű megszokni, olyan könnyű nélkülözni vagy éppen elfelejteni.

Ezúttal az én Kálmánom csakugyan figyelt minden szavamra.

– Ha tudnád, milyen érdekes nekem minden, amit hallok. Beszélj még, még!

– Ha éppen akarod... Volt egy komikus passziója... Hengegett a bátyja, Lajos erejével. Ezt a nagyszerű izmai miatt mi az iskolában a vasgyúró Lajcsinak hívtuk. Gyuri volt az, aki folyton-folyvást nógatta, hogy ereje és ügyessége újabb és újabb mutatványos teljesítményeivel kápráztassa el kapuvári iskolánk udvarában a nézőközönséget, a szakértően figyelő fiúkat és a mutatványok láttán sivalkodó lányokat. Gyuri elálló nagy fülei kivörösödtek a bátyja sikerének izgalmas élvezetétől.

– Tehát a kibic típus! Beérte azzal, hogy kibic legyen. Hódolt. És másra, többre nem is tartott igényt. Fontos, ez is fontos! – bólogatott. – Te is bizonyítod, amit mindig is sejtettem: lehetett volna egy azok közül, akik, mint ahogy a mesékben áll, élnek, amíg meg nem halnak. S ennek ellenére, lám, sok minden, sőt minden megtörténhetett vele, Balog György lehetett belőle. A pályája, egész életútja, a szerep, amit a

továbbiakban betöltött, se temperamentumával, se testi-lelki alkatával, se személyes jellemével meg nem magyarázható... Hanem? Hanem mivel magyarázható? Ki felel nekem a kérdésemre? Hát lehet, hogy egy embernek az ő valóságos tulajdon biográfiájához, elhatározásai és tettei hosszú sorához, ahhoz, amit állít és ahhoz, amit tagad és megtagad, egyénileg oly kevés köze legyen, mint az olyan saját névalíráshoz, melynek fölébe, utóbb, az évek során idegen, megfoghatatlan kéz írt eszeveszetten önkényes logika szerint felépített végzetes szöveget? Mikor Shakespeare III. Richárdja azt mondja: „Én vagyok én” – jó, ez meggyőző, ezt értem. Ráismerni arra, aki mondta. De egy tevékeny, szerföltött tevékeny élet, mely nem arra vall, aki élte? Ez a kérdés. Ez a kérdés Balog György esetében, és semmi más! – jelentette ki a végleges döntés heves hangsúlyával, hogy aztán nyomban, lévén aggodalmasan kételkedő és épp ezért hajlamos bizalmatlanságra saját konklúzióival szemben is, mintha épp tulajdon biztonsága riasztotta volna meg, felvesse a kérdést: – Vagy mégis minden másképpen volna? Majd meglátod, miért oly fontos nekem minden, amit Balog Györgyről megtudhatok. Meglátod, ha majd én is mindent elmondok. S van mit elmondanom. De előbb rajtad a sor. El kell mondanod mindent, amit róla tudsz. És azokról is, akik az övéi voltak. Ne nézd az órát! Ne sajnáld a fáradságot! Világosságot akarok. Bizonyosságot. El akarok igazodni. Balog György miatt. És minden miatt. Kérlek.

– Mondom, a te Balog Györgyöddel, a már nevezetessel, életemben csak egyszer találkoztam – kezdtem újra. – S nem támadt kedvem, hogy újra lássam. Mintha a maga képzeletbeli jövődő szobrához ült volna modellt. Minden gesztusával és minden szavával leckét mondott fel. És leckéztetni akart. Önelégülten, mint aki messze fölöttem áll. S nem is sejtve, hogy amivel oly magabiztosan hivalkodik, az lánc; hogy csak a láncait csörgeti.

Szavamba vágott:

– Ez a Balog György, ez ismerős nekem. Róla majd én beszéllek. Alaposabban és tán igazságosabban. De te, kérlek, a másikról beszélj, a másikról, aki csak később, csak idővel

vált azzá a Balog Györggyé, aki a rádió híradása szerint tegnap, hatvannyolc éves korában és – Moszkvában halt meg.

Különös, hogy ami egykor szervesen hozzánk tartozott, életünk volt, egyszerre nekünk magunknak is úgy válik kike-rekedő mesévé, hogy szinte kedvünk volna „hol volt, hol nem volt”-tal kezdeni. Különösen az ilyen, hajnali szürkületbe tor-kolló éjszakán s főleg akkor, ha az embernek olyan, a legkisebb részletre, minden szóra izgalmas fogékonysággal figyelő hall-gatója van, mint volt nekem. Mintha az ő jelenléte s az érez-hető feszültsége valósággal kényszerített és egyben ösztöktelt és segített is volna, hogy el ne lankadjon buzgóságom. Csak egy-egy pillantást kellett rá vetnem, hogy beszéd közben úgy érzem, az ő sugalló akaratából, neki alávetve magam élem és fedezem fel újra gyermekkorom és indulásom évei barátsá-gainak egész, emóciókban, talányos vágyakban és események-ben oly gazdag, oly távoli – és íme, ez új esztendő hajnali szür-kületében mégis világosan körvonalazott és jelennél jelenva-lóbbá váló vidékeit.

Buzgólkodva sürgött-forgott, s hintaszékem és az ő zsámo-lya közti asztalkára a palackok és poharak helyére hívogatóan gőzölgő feketekávét hozott. Láttam, milyen nagy várakozással lesi szavamat. Kezdetben még tartottam attól, hogy éppoly nagy lesz csalódása.

– Ha másra is számítanál, többre, mint gyerekkori emlé-kekre és arra a kevésre, amit esetleg azok révén megtud-hatsz, idejekorán szakíts csak félbe, és küldj haza. Az ilyen-féle ködbe vesző emlékekkel úgy áll a dolog, mint az álmaink-kal. Mi magunk izgatóan jelentősnek érezzük minden mozza-natukat, de szóvá téve megfosztódnak intim, személyes fluidu-muktól, és mindenki más fülében élettelenül kongnak. Mert mi lehetne neked érdekes abban, hogy, mint említettem, hár-man voltak a Balog fiúk? És miért érdekelhetne téged, hogy kölyökkoromban otthonos voltam a Balog házban, és hogy a nagy szál, a nálam és az öccsénél, Gyurinál egy évvel idősebb Lajos a tüneményes izmaival egyszerre emelt magasba ben-nünket, egyik karjával engem, a másikkal meg a vézna Gyu-

rit? Vagy az olyan részlet, mint az, hogy mi, Lajos, Gyuri és én, a pisze orrú tömzsi Sándort, a legfiatalabb Balog gyereket, Sanyikát, kisfiúnak tekintettük, s hogy mert valahogy lomhának és tompának, játékhoz is túl kényelmesnek tartottuk, a két bátyja éppúgy, mint én is, a nagyfiúk türelmetlen dölyfével kezdettől fogva kirekesztettük, egyszerűen kívül felejtettük kamaszos cimboraságunk kalandjain és titkain?

Öreg barátom felkiáltott. – Sanyika? Hogy érdekel-e? Balog Sanyi! – s ezt a nevet valami gyengéd vidámsággal ismételte, és még nevetett is, ezúttal először, mióta ketten egyedül maradtunk. – Sanyit tehát nem fogadták be cimborának? Már akkor se!

– Meg-megesett persze, hogy ott csellengett körülöttünk, a nagyfiúk körül, mint aki közénk kívánczik, de aztán, úgy emlékszem, szó nélkül, magától odábbállt, elsomfordált – mondtam, s mielőtt folytathattam volna, hallom, hogy felsattan az én öreg Kálmánom hangja:

– Mondd, te akkoriban talán még Ráhelt is ismerted?

Ettől a perctől kezdve új és egész különös, meglepő érzéssel folytattam kapuvári gyermekkorom alakjainak és eseményeinek felidézését. Még nem voltam túl vagy épp hogy csak félig-meddig voltam túl a kamaszkoron, mikor az iskolaév végével, mivelhogy szüleim elköltöztek Kapuvárról, szülővárosomból, szem elől vesztettem a Balog fiúkat és mindenkit és mindent, ami azokat a hajdani éveket nekem felejthetlenné teszi. Az a Kapuvár, akkori alakjában és akkori lakóival, mint a hirtelen megállt idő, folytatás nélkül, mozdulatlan jelenként él bennem. S most, vagy fél századdal később, itt, ebben a zágrábi műteremben az, aki szemben ül velem, nyilvánvalóan tudja, hogy mi várt a mozgó időben azokra, akikkel együtt voltam gyermek, tudja azt, ami abból az egykori jelenből nézve akkor még ismeretlen jövődő volt. – Ráhelt is ismerted? – kérdezte tőlem. És én furcsán, de egyszerre valóban úgy éreztem magam és azzal az érzéssel fogtam hozzá, hogy jelenvalóvá tegyem a kapuvári napokat, mint aki most már maga várja, hogy teljes képet adva az akkori, számára mozdulatlaná vált jelenről, megtudja a jövődőt, ami, az én öreg barátom

tomnak, már csak múlt, de, minden jel szerint, többé-kevésbé az ő legszemélyesebb múltja is.

Kamaszéveim minden emléke és emlékeimben élő, szem elől vesztett szereplője most már egyszerre nekem magamnak olybá tűnt, mint előkészületek és indulások sora, nagy lélegzetű, de épp csak elkezdett, kívülről félbeszakított, csonka mondat. S én, íme, megkaphatom, ugyancsak kívülről, rengeteg idő után a hiteles folytatást, és pedig, váratlanul, öreg Kálmán barátomtól. S hogy megkapjam, az én dolgom csak az, hogy a mondat rám eső felét minden nyitva maradt, alig megformulázott kérdésével, tőlem telhető hűséggel idézzem fel. Bele-beleborzongtam a felismerésbe, hogy ami olyan közönségesnek látszott, hogy ami csak gyermekkor volt, mint minden más gyermekkor, az voltaképpen sokértelmű rejtély, melynek kibogozását különös szuverén közeg végezte el, az, amelyet az időnek, a leendőnek nevezünk. S az egykori hétköznapi jelen eme leendőnek ráeső árnyékától egyszerre titokkal és titkokkal terhesen, mint csupa rejtjel és csupa rejtelem, hétköznapi helyett sejtelmes, kifürkészhetetlen világként tárult, számomra is meglepetésként, elébem.

– A kapuvári, vagy pontosabban, a Balog házbeli szép napok... Vajon csakugyan olyan szépek voltak? Egy biztos: tele napok voltak, telis-tele napok, dúskálni lehetett bennük, mint a Fő utcai, legendásan gazdag Balog ház padlásának, raktárainak és magtárainak számtalan sarkában. Mindenesetre ez a ház mindenre alkalmasabbnak látszott, mint arra, hogy világ-felforgató gondolatoknak vagy hivatásos világfelforgatónak a fészke legyen. Mintha minden más kapuvárbeli háztól eltérően ennek a háznak lett volna egy külön, a ház minden zugában otthonos lakója is – és pedig az állhatatos és gondtalan szerencse. Már akkor is, mikor még csak kívülről néztem a Fő utcára néző magas falát – az a világossárga színével mindig olyan gondozottan makulátlanul világított, mintha csak aznap készültek volna el a festésével –, a kétszárnyú, nagy tölgyfa kapuját a mindig ragyogóra kifényesített nehéz rézkilincsel, a nagy kaputól jobbra a hét, balra meg a két csillogó ablakot,

úgy tekintetem fel a házra, mint valami Kapuvárra tévedt boldog varázsló tündökletes várkastélyára. S emlékszem, hogy milyen hevesen dobogott a szívem, mikor osztálytársam, a középső Balog fiú, Gyuri felszólítására és az ő társaságában először léptem be a nagy kapun a nagy ház nagy udvarába, s ámultam, hogy oda is csak úgy lép be az ember, mintha az is csak olyan közönséges épület volna, mint minden más kapuvári ház. S Kapuváron aligha volt olyan gyerek, aki engem valamiképpen ne irigyelt volna, különösen akkor, mikor már nyilvánvalóan végleg beletartoztam a Balog fiúk „bandájá”-ba. De bármennyire is gyakorlott kézzel nyúltam már a Balog ház kapujának elriasztóan impozáns, ragyogóra kifényesített, nehéz sárgaréz kilincshez, a Balog fiúk szülei, főleg apjuk, Balog Béni továbbra is és mindvégig valami olyan távoli, tüneményes, felsőbbrendű lény maradt a szememben, mint amilyen volt azelőtt is. Sokat sohase tudtam róla. S ma, több mint fél század után, az a kevés is, amit magam észleltem vagy másoktól hallottam róla, sajnos, elhalványodott emlékezetemben. Egy kép azonban ma is szinte elevenen a szemem előtt van: a kétoldalt árkokkal s az árkokon innen öreg tölgyekkel, vadgesztenye- és eperfákkal szegélyezett főutca kocs útján lakkozott fekete hintó gördül. A Mihály kocsis egyenes derékkal a bakon, még maguk a kényesen lépegető fényes szőrző almásszürke lovak is mintha tudnák, hogy rajtuk a világ szeme, tehát ki kell tenniük magukért. Balog Béni azonban hátul, a széles, ruganyos ülésen, vörösesszőke kecskeszakállával, keményített, magas fehér gallérral a nyakán, szivarral a szájában, mintha csak a saját háza tornácáról nézne körül, fesztelesen szemlélődik. Jobbra is, balra is nyájasan emelgeti fekete keménykalapját, vagy szarvasbőr kesztyűs kezének egy-egy hanyag, de barátságos mozdulatával viszonzza az üdvözlést. Aszerint, hogy kinek a köszönését fogadja. A kereskedők kiállnak a boltjuk ajtajába, és onnan néznek hosszán utána a gumikerekeken elhaladó úri fogatnak, mely nesztelen suhan, és csak a lovak patkójának az ütemes, ünnepi dobogása hallatszik. Ilyenkor mindenki tudja, hogy Balog Béni a vasútállomásra viteti ki magát, hogy aztán majd maga mellett valamilyen előkelő vagy mindenestre neves vendégével újra átvo-

nuljon a Fő utcán, a saját háza irányában. S mert Kapuvár életében ritkák az események, mikorra a hintó már visszafelé vette útját, a Fő utcai házak egy-egy ablaka is már nyitva volt, és az ablakpárkányra könyöklő – vagy a csukott ablakok félrehúzott függönyei mögött leselkedő – háziasszonyok meg lányaik kíváncsi szemmel várják, hogy szemügyre vehessék a hintóban a jövevényt, akinek fogadására Balog Béni befogott és kihajtatott az állomásra.

Ha azonban nem kellett országgyűlési vagy megyei választásokra érkező személyiségeket, birtokrendezési ügyekben kiküldött kormány megbízottat, egyszóval közéleti kitűnőségeket fogadnia és vendégül látnia, akkor a hintója letakarva pihent a hátsó udvarbeli kocsiszín csendjében; mert Balog Béni nem szereti a flacolást.

Vagy talán a Balog fiúk apja téged nem is érdekel? Jó, jó, ha úgy tetszik, folytatom, noha, mondom, keveset tudok róla mondani. Mire emlékszem még? Beszéltek, hogy a saját földbirtokán, meg azon kívül, amit a feleségével kapott hozományba, sikerült neki – nem hiába voltak mindenütt kitűnő összeköttetései – megszereznie valami nagy kincstári birtok sok éves bérletét is. Ekkor telepedett meg a városkánkban, és építtette ott azt a kilenc ablakkal a Fő utcára néző, nagy, világossárga úri házat. Mondják, hogy mielőtt a Balog család nálunk megtelepedett, a mi Úri Kaszinónkban csak füstöltek, lármáztak és kártyáztak. Mindent ő kezdeményezett. Nemcsak a Járási Takarékpénztár, de a Közművelődési Egyesület alapítását is. Valahányszor az Egyesület meghívására – és a Balog Béni úri háza vendégeként – egy-egy kultúrtörténeti, természet- vagy társadalomtudományi előadás megtartására a fővárosból egy-egy nagynevű ember, politikus, közíró vagy tanár rándult le, a Közművelődési Egyesület elnöke, Balog Béni volt az, aki az Úri Kaszinó nagytermében egybegyűlt közönség előtt az előadót üdvözölte és az ő behízelt, zengő hangján hozzáértően méltatta az illusztris vendég érdemeit és munkásságának jelentőségét.

Akkoriban én már faltam a Jókai-regényeket, és az én pajtásaim, a Balog fiúk, a vasgyúró Lajos és a vézna Gyuri is boldog elégtétellel, a jó gyerekek büszkeségével, átszellemült

arccal helyeseltek a fölfedezésemnek, hogy az ő apjuk olyan nagyszerű és olyan érdekes, mint a Jókainál olvasható hatalmas jó emberek. Azokat is mindenkinek szeretni kell.

A Közművelődési Egyesület afféle kis vidéki szabadegyletem szerepét töltötte be, s meghívott előadói a legkülönbözőbb világnézeteket képviselték. Balog Béni fáradhatatlanul vállalta a kapuvári közéleti férfiú szerepét, és váltig hangoztatta, hogy a művelt embert az előítéletektől mentes érdeklődés és az jellemzi, hogy minden meggyőződést tisztel, mert a maga szempontjából mindenkinek igaza van.

Noha őt magát templomban csak nagy ünnepeken lehetett látni, nem volt ritka látvány, hogy a mi atlétatermetű plébánosunk, aki pedig még címzetes prépost is volt, karonfogva sétálgatott vele a parókia előtt, a vadgesztenyefák alatt, és a lehető legszívélyesebben és láthatóan élvezettel cserélnek eszmét. Igaz, itt is, ott is meg-megpendítették a kívánságot, hogy a pártoknak és táboroknak adott világában Balog Béni is „színt valljon”, ő azonban, ha erre került a szó, mintegy meglepetten ütötte fel fejét, révetegen nézett el a hozzá beszélő ember felett, mint aki valami váratlanul felbukkant fogós kérdés megfejtéséhez keresi a kulcsot. Ha aztán az ilyen beszélgetésbe a maga mély hangján a plébánosunk is beleavatkozott, s, mintegy a kérdés jelentőségét megmagyarázandó, felhozta, hogy a Közművelődési Egyesület, azaz annak az elnöke, Balog Béni túlságba viszi a liberalizmusát, amikor attól se riad vissza, hogy még a pesti Társadalomtudományi Társaság egy-egy képviselőjét is meghívja előadónak, noha tudvalevő, hogy az ő táboruk nem a mi táborunk és a miénk nem az övéké – Balog Béni, mintha csak most fogná fel, hogy mi is az, amit kifogásolnak nála, igazított egyet az előrecsúsított keményített kezelőjén, majd a jobb keze gondosan manikűrözött ujjaival lassan simított végig angolosra nyírt, tömött bajszján meg a vörösseszőke kecskeszakállán, és vidám csillogással szürkés-kék szemében, bizalmasan hajolva oda az atlétatermetű paphoz, mentegetőzve, tréfás-panaszosan felelte:

– De ha nem hiszek az ördögben!

A plébános rosszállóan csóválta a fejét, de már nevetett:

– Az ördög? Istenben kell hinni, kedves, jó Balog úr! Ön javíthatatlan!

S hogyha ilyen évődő, összetűzésnek is beillő eszmecezerék után a társalgás történetesen gyakorlati irányba terelődött, mint amilyen például a helybeli Katolikus Legényegylet vagy az egyházi ünnepeken is közreműködő tűzoltózenekar egy-egy gondja vagy támogatást érdemlő terve – Balog Béni nem mutatkozott kicsinyesnek.

De, mondd, öreg Kálmánom, te, aki voltaképpen az egykori Balog Gyurira voltál kíváncsi, nem elégtelened már meg a családfővel, a Balog Béniel való ismerkedést? Nono, nem kell a kérdésem miatt mindjárt ennyire felfortyannod. Talán ennek a késői vagy jobban mondva korai órának rendkívüli hangulata is hozzájárul, hogy én magam is szinte meglepetve hallgatom saját szavamat, szinte kíváncsian bízom rá magam, hogy vezessen, és míg így egyik szavam a másikat követi, egyre nagyobb meglepetéssel jövök rá, hogy mennyi a réges-régről elraktározódó és mindedig véglegesen elmerültnek vélt személyes töredékes emlékem. És hogy így, azáltal, hogy szóba kell foglalnom őket, ez a sok emlék és az, ami akkoriban a felnőttek ellesett beszélgetéseiből ragadt meg emlékezetemben, mindez mint áll össze majdnem áttekinthető, szinte-szinte összefüggő képpé. Egyébként nem sok már az, amit Balog Béniel még feleleveníthetek. De az eddigiekből is tán meglehetősen látni, hogy noha a fővárosból a politika, pártok és világnézetek csatározásainak visszhangja, bár tompítottan, de Kapuvárt se kerülte el egészen, Balog Béni értette a módját, hogy minden közéleti szerepvállalása ellenére megőrizzen bizonyos, minden ellentét és minden fanatizmus fölött álló, némiképpen ironikus, de nyájas semlegességet.

Rossz nyelvek azt mesélték róla – s akár igaz, akár nem, jellemző, hogy sokan el is hitték –, hogy az úri háznak a többi szobánál is pompásabb szőnyegekkel borított vendégszobájában olyan, mindig zárva tartott könyvszekrény áll, mely beszélni tud, és pedig minden esetben épp az ott megszálló fővárosi vendég szája íze szerint. E nevezetes könyvszekrény két üveges ajtaja közül hol a jobb, hol a bal oldali belülről volt elfüggönyözve. Amikor a vendég kormánykiküldött konzer-

vatív férfiú, esetleg épp a mi plébánosunknak is járó, klerikális Alkotmány című fővárosi lap gárdájának egyik vezető személyisége volt, akkor az üveg mögött a polcokon egy sor Magyar Remekírók alatt méltóságteljesen sorakoztak fel a Szent István Társulat kiadásában megjelent szellemi alkotások, nagy tekintélyű egyházi személyek, mint Prohászka Ottokár és Bangha páter kötetekbe gyűjtött beszédei és meditációi, továbbá a Magyarország ezeréves fennállásának ünnepe alkalmából kiadott díszkötéses művek, mely utóbbiak két egész polcot is elfoglaltak. S a fővárosi konzervatív közéleti férfiú, ki a tiszteletére megrendezett bankett után ebben a meghitt környezetben fogott hozzá a vetkőzéshez és tért nyugovóra, álmában sem gyaníthatta, hogy a könyvszekrény másik, belülről elfüggönyözött üvegajtaja mögött is könyvek sorakoznak és teljes készenlétben várnak az olyan vendégre, kinek viszont majd a destruktív Társadalomtudományi Társaság kék kötetes kiadványai, a Huszadik Század és a nemrég megindult Nyugat című folyóiratok egy-egy bekötött évfolyama, Herbert Spencer és Ernst Häckel magyar fordításban megjelent művei, Pikler Gyula, Somló Bódog, Jászi Oszkár és Ágoston Péter egy-egy könyve teszi otthonosan lakályossá a csendes vendégszobát, valamint az, hogy az ő tiszteletére meg a szekrény másik felének könyvserege került függöny mögé és vált ideiglenesen a látszólagos nemlét martalékává.

Hogy voltak-e ellenségei, nem tudom. Irigyei azonban bizonyára akadtak. S az én képzeletemben csak még titokzatosabb személyiséggé nőtt, mikor, mintegy az ő boszorkányosan szerencsés kezét megmagyarázandó, a háta mögött némelyek jelentősen összekacsingatva azt sugdosták róla, hogy szabadkőműves. Szabadkőműves. Ez az én határozatlan elképzelésem szerint kiválasztottak egy, az egész földkerekséget behálózó összeesküvésének beavatottját, összeesküvőt jelentett, rejtélyes hatalom részesét, titkok letéteményesét, aki itt Kapuváron köztünk álruhában jár-kei. Mintha minden álláspontot az emberi gyengeségnek kijáró elnéző megértéssel vett volna tudomásul, anélkül hogy ő maga bármelyikkel is azonosította volna magát. Az ő kiváltságos helyzete valahogy a személyes tulajdonságává látszott magasztosulni, engedé-

kenységgé, fensőbbeséges, csillapító türelemmé mindenki és mindenki nézete iránt.

Sokkalta halványabban emlékszem, sajnos, a Balog fiúk anyjára, erre a férjénél valamivel kisebb termetű, barna és gömbölyded, kacszázó léptű asszonykára, akit férje Gyönyörűnek szólított, és aki orrán örökösen szemüveggel és kezében az elmaradhatatlan, csörgő kulcsosomóval úgy élt a nagy úri ház falai között, mint akinek a nehéz rézkilincses kapun túl semmi keresnivalója, magában a házban viszont mindig temérdek a teendője. A Balogék portáján szünet nélkül készenlétben kellett lennie előkelő vendégek méltó fogadására, azonkívül maga Balog Béni is megbecsülte és élvezte a jó falatot, de különösen az édességeket. Kapuváron a szemüveges asszonyka híres volt a szenvedélyéről, mellyel gondját viselte éléskamrájának, és mindenekfelett éléskamrája azon polcainak, melyeken példás rendben és hosszú sorokban tündökölték a legválogatottabb befőttek, gyümölcsízok, birsalmasajtok. Ezeket gondosan megválogatott és évről évre újakkal szaporított receptek szerint ő maga készítette, s ha nem ő maga, akkor az ő közvetlen felügyelete alatt készítették és tették el télire.

S bár mind a háziasszony, mind a szakácsné és az egész cselédség figyelmének és buzgólkodásának legfőbb tárgya és célja Balog Béni személye, megelégedése, egy-egy, az ő ajkáról felhangzó lelkesen elismerő szó volt – maga Balog Béni ugyanakkor szerényen tiltakozott és tőle telhetőleg igyekezett mérsékelni ingyencségének ezt a kultuszát, igen, túlzottnak és feleslegesnek nyilvánította, sőt kárhoztatta, hogy annyit törődnek a házban az ő alapjában véve igénytelen személyével. S ennek csak az volt a következménye, hogy nemcsak a felesége, de a fiai is úgy tekintettek fel rá, mint valami mindig csak másokról gondoskodni akaró, csak másokért élő lényre, kinek egy-egy könnyedén odavetett szava is többet sejtet, mint amennyit más emberek hosszú és körülményes fejtegetései mondani tudnak.

Beszélgetésünk kezdetén felvetted a kérdést, hogy azokban a kapuvári napokban tán még Ráheld is ismertem. Ha azokat a régmúlt napokat olykor egész határozottan szépnek, a

kapuvári szép napoknak érzem, azt épp Ráhelnek köszönhetem. A szép napokat attól a naptól számítom, melyen ő tüneményesen a meglepetésnek, a rejtelmes messzeségnek, úgyszólván az egzotikus távolnak varázsával egyszerre csak ott termett a mi bandánkban. Egy leány – s micsoda leány! –, aki első naptól kezdve mint cimborá a cimborákhoz áll be közénk, szegődik pajtásul hozzánk, fiúkhöz!

Azt hiszem, mondtam már, hogy a Balog háznak a sárgaréz kilincses nagy kaputól balra is volt két utcai ablaka. E mögött nem volt más, mint két, konyhával megtoldott kicsi szoba, ahová a nyáron kellemesen hűvös, fődött kapubejáróból éppúgy falépcsők vezettek fel, mint azokkal szemben, a ház másik nagy úri traktusába, ahol, persze, a lépcsőket rézrudakkal leszorított, pirosan csíkozott futószőnyeg takarta. Mikor a házat építtette, Balog Béni ezt a két szoba-konyhás részleget lakásul valami magányos özvegy nagynénjének szánta, aki azonban, úgy beszéltek, váratlanul meghalt, mielőtt még a ház elkészült volna. Az az oldal, legalábbis mióta én bejáratos voltam a házba, lakatlanul és üresen, mindig lezárva állt, míg csak a nyári vakáció idején a Balog fiúknak s velük együtt persze nekem is szabad volt naphosszat fent a padláson nyargalásznunk, hogy ott a pókhálós, poros lomtárt használható vagy használhatóvá tehető holmikat keresgélve felforgassuk, illetve aprólékosan átkutassuk. Balog Béni ugyanis közölte a fiaival, hogy a ház ama üres traktusába rövidesen egy idegenből érkező háromtagú család fog beköltözni, az Almuzlino család. Mindig így szokta: tekintélyével elejét vette minden további kíváncsiskodó kérdezgetésnek, az ő döntéseinek indoklása és magyarázata nem tartozik másra. A bekövetkezendő esemény nekünk annál érdekesebb volt. Lelkesedve asszisztáltunk a délceg Mihály kocsisnak, akinek a legnagyobb Balog fiú, a vasgyúró Lajos is segített lehordani a padlásról összetákolható ágyat, kimustrált szekrényeket, egy-egy megviselt asztalt meg magas támlájú székeket, hogy némi javítgatás után, amit az asztalos sürgősen végzett el, azokkal bútorozzák be a jövényekre váró lakást. Mi ekképpen szintén kivehettük részünket a szállás előkészítése munkálataiból, és az idegenből érkezendő lakók már előre is izgatták képzeletünket, már

azért is, mert a mi vidékünkön senki se volt, akit úgy hívtak volna, mint amilyen néven Balog Béni emlegette a családot. S mikor már beköltöztek és színről színre láthattuk őket, akkor se szűnt meg a jövevényeket körüllebegő misztikus homály, mely szinte magára a háznak arra a részére is kiterjedt, melyben laktak. Ellentétben ugyanis a Balogék mindenféle ügyfelektől, látogatóktól és vendégektől eleven háza tájától, senki se fordult be a kapun, aki Almuzlinóékhoz jött volna. Még a postás is csak nagyon-nagyon ritkán.

Az öreg Almuzlino, hajlott hátú, kopasz ember, úgy látzott, sokat betegeskedik. Botjára támaszkodva meg-megállt a konyhaajtóban, hogy meggörbedve, a bozontos fehér szemöldöke alatt hunyt szemekkel sütsesse beesett, csupa ránc arcát a nyári nappal. Alig pár perc múlva azonban, mintegy csalódottan, éppoly szótlantul, mint ahogy előbújt, fejét lehajtva lassan megfordult, és megint eltűnt szemünk elől a kis lakásban, az elfüggönyözött ablak mögött.

A menyé is, sárgás arcú, nagyon sovány asszony, mélyen benn ülő, karikás fekete szemekkel; kopott sötét ruhában s félretaposott cipőben, csak akkor mutatkozott, mikor reggelenként szatyorral a kezében piacra ment. Onnan éppoly egyedül, mint ahogy ment, lépteit szaporázva tért haza és tűnt el a következő reggelig lakása falai között. Onnan, a mindig súlyos csend borította falak közül azonban néha kihallatszott az árnyékszerű, hangtalan, sovány asszony kislányának, Ráhelnek az ezek közé a falak közé sehogyan sem illő hangja, ez a lányhang, ami, legalábbis engem, mindig úgy érintett, mintha valami vidám csengettyű szólna.

Mindjárt az első naptól fogva összebarátkoztunk Ráhellel. Azon a napon mi fiúk egyre ki-kiszaladtunk az utcára, hogy lessük az érkezendő lakókat, s amint a kocsiút porfelhőjében észrevettük azt a bizonyos, az idegenek holmijával megrakott parasztszekeret, egymást lökdösve tártuk ki a nehéz, nagy kapu két szárnyát. És hogy a szekér, melyen Ráhel porosan, kipirult arccal ott ült elől a bakon, a kocsis mellett, begördült a hűvös kapubejáróba, Lajos vezénylete alatt hozzáfogtunk, hogy buzgón segítkezzünk a lerakodás és a behurcolkodás munkájában.

Még a legkisebb Balog fiú, a pisze orrú, tömzsi Sanyi is ott lábatlankodott és piszmozgott a holmik körül, amiket a kocsi-ról Ráhel adott hol az egyik, hol a másik nagyfiú kezébe. Lajos az izmaival büszkélkedve és Ráhel vidám csodálkozásától kísérve még a vastag spárgával átkötött, nehezebb koffereket is átvette a kocsis kezéből, és mutatványos könnyedséggel kapta fel a vállára és vitte be a lakásba. Vidám izgalomban, de az esemény komolyságának és tevékenységünk hasznosságának tudatában gyorsan ment minden, mint a karikacsapás. Mire a vasútállomásról, elfulladva, egyik kezével botjára támaszkodva, a másikkal a sovány, kopott menyébe karolva, megérkezett az öreg, verejtekét törölgető, hajlott hátú Almuzlino, a parasztszekér már üresen állt – Ráhel pedig lelkesen, elismerően és egyben dicsekedve úgy mondta ki Lajos és Gyuri nevét, meg az enyémet, mint régi pajtásaiét. Még a lépcsőn üldögélő legkisebb Balog fiút is észrevette, holott velünk ellentétben hangját se hallhattuk eddig, s miután megkérdezte tőle, hogy őt meg hogy hívják – anyásan, mulasztását jóváteendő, a beszámolóját kiegészítette a figyelmes megjegyzéssel:

– Igen, és még ez a kisfiú, Sanyi is segített.

A mosolytalan sovány asszony, Ráhel anyja csak állt és nézett a nagy udvarra, melynek a végében fáskamra és raktárak, továbbá egy magas, a szőnyegek kiporolására szolgáló állvány állt. Mintha minden ijesztené. Riadtan siklott át még rajtunk is a tétova tekintete, míg, karjával a karjában, az öreg Almuzlino, most már nem a keze fejével, hanem valami nagy, a zsebéből előhúzott kék kendővel törölgetve a homlokát, húzta magával az új otthonukba.

Még egy meglepetésre emlékszem. Míg Ráhel a szekéren forgolódott, mi lentről nagynak láttuk. Most azonban kiderült: nekünk, hosszúra nőtt fiúknak csak alulról, csak úgy tud a szemünkbe nézni, hogy hátra kell vetnie a fejét. A két Balog fiú és én egymás mellett álltunk, ő pedig, tétovázva, tőlünk alig egy lépésnyire, arccal felénk. Elfogulatlanul, valami különös, nyílt és érdeklődő komolysággal nézett fel ránk, nézett meg egyenként, külön-külön mindegyikünket, mint aki isten tudja miről, de valamiről alaposan meg akar bizonyo-

sodni. Valósággal fürkészve vizsgált bennünket hosszú pillás, fényes, sötét szemével. Mi meglepetten álltuk komoly tekintetét, de mielőtt még feleszméltünk volna, ő, mintegy megnyugodva, láthatóan elégedetten és bugyborékoló nevetéssel sarkon fordult, és a lakásba vezető első lépcső után egyszerre ugorva át a másik hármat, szinte tánclépésben tűnt el szemünk elől.

Új élet kezdődött. S e pillanatban veszem észre: hibáztam, mikor „a mi bandánk”-at emlegetve úgy tüntettem fel a dolgot, mintha a Balog fiúk és én barátkozásunk kezdetétől fogva valami belülről összetartott, kifelé zárt, külön egység életét éltük volna. Nap mint nap együtt játszottunk, játszópajtások voltunk csak, és semmi több. Igazán bandává, azaz közösséggé, melynek megvannak a magától kialakult külön rítusai, a külön, spontánul tiszteletben tartott íratlan törvényei és megvan a saját – hogy is nevezzem? – erkölcsi és lelki éghajlata – közösséggé a szónak ebben a teljes, mágikus jelentésében csak akkor álltunk össze, és akkor egy csapásra, mikor nem lettünk egyéb, mint kör Ráhel körül. Ő mindjárt közénk állt, hozzánk csatlakozott, és ugyanakkor egyesített bennünket, kamaszokat egy iránta való osztatlanul közös, egyetértő és hallatlan derús odaadásban, valami, az ő kicsi személyének szóló öntudatlan, de annál inkább spontán kultuszban. Külön világ lettünk, és volt egy külön világunk, és az ökörülötte forgott.

Ha nélküle voltunk együtt, akkor reá vártunk. Ha valami kirándulás lehetősége vagy bármiféle más terv vetődött fel, az első kérdés magától értetődően az volt, hogy mit szól majd hozzá Ráhel. És voltaképpen szólnia se kellett; abból, ahogyan meghallgatta, hogy ki mint vélekedik, az arcából, vagy egy-egy kis mozdulatából már tudtuk, hogy mit kell gondolnunk. A legidősebb Balog fiú, Lajos fölülműlhatatlan művészettel kezelte a gumipuskát; Gyuri, az öccse a lelkesedéstől tapsolt örömeiben, kivörösödött a füle, hogyha bátyja mesteri módon még röptében is eltalálta a célba vett galambot és az a következő pillanatban szédülten lebukott. Lajos bemutatta ezt a tudományát Ráhelnek is, de csak egyszer; azután a gumipuska eltűnt a játékok közül, anélkül hogy Ráhel szóval

nyilvánított volna véleményét. És többé már se Lajosnak, se nekünk nem telt kedvünk a gumipuskában.

Ráhel már nem volt gyerek, de még nem is volt igazi nagylány. De a koszorúba font, sűrű, szénfekete hajával, a kíváncsian a világba néző, vidám szemével és főleg azzal a különös, könnyed szökellésbe át-átcsapó járásával – mintha a sarka nem is érintené a földet, hanem csak a lábujjai – sokszor mintha kislány lett volna. Hogy azonban a gyerekkor már mégis mögötte van az legjobban akkor látszott meg rajta, hogyha valamin megütközve egyszerre csak kiegyenesedett, mozdulatlan lett: ilyenkor eltűnt a szeméből a nevetés és a kíváncsiság, a szemöldöke pedig egyetlen, majdnem egyenes vonalba húzódott össze. Akkor láttam így először, ismeretségünk legelején, mikor épp a kölcsönös ismerkedés jegyében az apja után tudakozódtunk. Megmerevedett. S időbe tellett, míg elváltozott hangon, rekedtesen, s mintha minden szót, mint nehéz súlyt, egyenként kellene valami mélységből felszínre hoznia, megadta a választ.

– Ő Amerikába ment. Pénzt keresni.

Mi, fiúk úgy éreztük, hogy kérdésünkkel valami megengedhetetlent, valami olyat követtünk el, amit nem lett volna szabad. És ami a közös büntudatunk komolyságára a legjellemzőbb: még az ő távollétében sem, egymás közt se firtattuk többé ezt a kérdést.

Játékaink is mások lettek, lelket cseréltek. A tegnap még kápráztató, teljesítményeivel csatakiáltást és üdvrivalgást kiváltó gumipuska nem volt az egyetlen, ami hirtelenül, mintha sose lett volna, többé már nemcsak kézbe, de még csak szóba se került. Valahogy egyszerre más régebbi multságainkat is kinőttük. Új játékunk támadt. Kezdődött a felfedezéssel, hogy az udvar végén, a félig betámasztott ajtaja mögött, a kövezett raktár félhomályában nagyszerűen lehet hancúrozni az egymás mellé és lépcsőzetesen egymás tetejébe rakott, nagy, világítóan aranysárga, préselt kenderbálák között. Egyikről a másikra hágva kapaszkodtunk egyre feljebb, hogy aztán egymás kezét fogva, nagyokat nevetve és egymásba gabalyodva hemperegjünk és csúszunk lefelé. Bevallhatatlanul bele-beleborzongott az ember, ha ilyen alkalmakkor Ráhel

lehelete egész közlelről csiklandozta meg az arcát, vagy ha a fel-fellibbenő szoknyácskája egy-egy pillanatra sejtetve villantott fel valamit a tiltott, megközelíthetetlen titkokból. A játék azonban folytatódott is, és ez a folytatás olyan volt, mint valami, a mi külön fiúszektánk színe előtt bemutatott, meg-megisméltlődő bűvös, titkos szertartás, mellyel lehetetlen betelni.

A kenderraktár! A megszáritott, a jól gerebenezett, pozdorjátlan, már tiszta bálákba préselt kenderen is még érződik valami az egykori kenderkórót áztató állóvíznek a lankasztó, nehéz szagából. Az ajtó majdnem egészen be van támasztva, Ráhel meg áll a magasra fölrakott kenderbálák tetején, egyedül áll, ledobja a cipőjét, odahajítja nekünk, és mi az ajtó kissé kijebb toljuk, hogy a félhomályban lássunk, ő pedig, mintha csak színpadon állna, mutatja meg nekünk, akik összebújva, lentről nézzük, hogy ő miként komponál. Komponál – így nevezte ezt a játékát, amitől nekünk elállt a lélegzetünk.

A játék ez volt: állt, s úgy tett, mintha hallgatózna. S aztán összeszorított szájjal szűkölő és szaggatott, csaknem vinnyogó torokhangokat hallatott, mintha csak a megszállottat játszaná meg, aki még nem adja meg magát. Az ajkát még és még inkább összeszorította, és aztán egyre határozottabban és egyre inkább ellenállhatatlanul, hol tompán, hol sikolyszerű élesen követték egymást különös, emberire alig hasonlító, felfelszakadó hangok, míg, még mindig egy helyben állva, a hangoktól kísérve, egész testében megindult valami hullámozás. Így egy helyben állva karja, két keze minden ujja, a hirtelen megnyúló nyaka, a válla, a feszülő két kicsi melle, hasa, térde – mintha feje búbjától le a sarkáig, tán a lábujja hegyéig mindene az ő furcsa torokhangjaitól hajszolva eredt volna mozgásnak.

Mi, fiúk, ott lent, nemcsak akkor, amikor először láttuk így, borzongva, lázas szemekkel, már-már kibírhatatlan izgalomban faltuk a szemünkkel. És ez csak a kezdet volt. Afféle előjáték, előkészület volt ahhoz, ami következett. Egyszerre csak egy-egy tisztán hallható, rekedtesen kimondott szóval, mint valami idomító, aki ostorsuhintással ingerel és parancsol, vágott bele a csendbe. Búsulok – mondta. Vagy azt mondta: Örülök – vagy azt: Jaj, de félek – vagy azt, hogy lakodalom.

És amint a szót, a varázsszóerejű szót kimondta, megindult a minden esetben rögtönzött, mindig új változatban történő „komponálás”. Egész megfeszülő teste mintha láthatatlan kézben válna engedelmes, formálható, beszélő anyaggá: meggörbedt, összezsugorodott, kicsire és még kisebbre, hogy aztán egyszerre, mint fölcsapó láng, karcsún szökkenjen fel és a két karját magasba emelje. Máskor meg, más „parancs”-ra fél lábon állt, és forgott, mint a bűgőcsiga. S szétzilálódott hajjal tudott úgy letérdelni és arcát a két kezébe temetni és így válni mozdulatlanná, mint aki, csakugyan a szemünk előtt, kővé vált. De ha a lakodalmat komponálta, akkor szinte látzott a láthatatlan táncosok nyüzsgése, amint őt, és csak az ő számára hallható zene ütemére, ringó derekával, dobogó lábával kézről kézre adják. S aztán, miközben nekünk fiúknak kiszáradt a nyelvünk és torkunkban éreztük a szívünk verését, ő minden átmenet nélkül, a hirtelen felhangzó csengettyűszó nevetésével véget vetett a varázslatnak, és visszaváltozott a csitri lánnyá, aki tiszta szívvel mulat a játékon és saját magán.

Ahogy az már a kamaszkorban járó fiúknál lenni szokott, ha a két Balog fiú és én együtt voltunk, legénykedő szabadszájúsággal találgattuk és tárgyaltuk meg a férfi és nő szerelmi életének gyanított vagy ellesett titkait. De olyan beszélgetésünkre egyetlenegyre se tudok emlékezni, melyben bármelyikünk is ilyen alkalmakkor csak meg is említette volna Ráhel nevét. Tabu volt. Ébren és álomban körülötte repesett képzeletünk, őt keresték vágyaink és gondolataink, de hozzátartozott nekünk, fiúknak az egymáshoz való viszonyunkhoz és az ő fölöttünk lebegő igézetes hatalmához, hogy távollétében is megmaradt sérthetetlennek. S mint összeesküvőknek, az ő komponálása is hármunknak a kizárólagos, néminemű büszke büntudattal járó, de épp azért féltett titka volt.

Észrevetted, ugye, hogy gyerekek általában komikusnak találják azt, aki törve beszéli nyelvüket. Ráhelnek inkább csak az idegenszerű kiejtésén s néha egy-egy hibásan alkalmazott szaván lehetett észrevenni, hogy a mi nyelvünk nem anyanyelve. S mert ez is hozzátartozott, nekünk fiúknak ez is tetszett rajta, valahogy hozzáillett, hogy ebben sem olyan, mint más. Egy beszélgetés is megragadt az emlékezetemben, és nem

csak egy furcsán alkalmazott szava miatt. Mindegyikünk tudta, hogy mit beszél akármelyikkel közülünk, mert sose volt velünk másképp, mint csak „a fiúkkal”, hármunkkal egyszerre.

– Neked jó – mondta neki egyszer Balog Gyuri. – Neked már nem kell iskolába járnod, mint nekünk. S különben is, ügyis táncosnő lesz belőled.

Ráhel elcsodálkozott, mint aki sose gondolt jövőjének erre a lehetőségére.

– Táncosnő? Ez most csak játszás, játszás kedvtelésből. És csak azért jó – mondta. De mintha elgondolkodott volna. Végül fejét rázva ezzel a kijelentéssel vetett véget a jelen és a jövő kérdésének: – Ti fiúk, nektek lehet tudni, hogy mi lesztek. De honnan tudhatná azt olyan, aki leány?

Ez is meggyőzően hangzott. Csak azért, mert ő mondta. Aligha történt meg, hogy csak egyszer is, bármelyikünk is vitába szállt volna vele. Nem különböztünk egymástól, s együttesen engedték át magunkat a lenyűgözöttség különös, gondtalan gyönyörének.

A Balog házban aztán mindenki egy kicsit úgy járt az idegen kislánnyal, mint mi. Valamiképpen közrejátszhatott ebben az is, hogy mikor a nyár elmúltával nekünk, fiúknak megint iskolába kellett járnunk, Ráhel már reggel úgy lézengett a következő, nagy udvarban s a raktárak meg a munkájával elfoglalt háznép között, mint aki keresi a helyét. Addig ténfergett s kukkantott be hol ide, hol oda, míg – nem is lassanként, hanem hamarosan – mindenkinél és mindenütt, az egész házban otthonos nem lett.

Első új barátja, illetve pártfogója, ha jól emlékszem, a délcég Mihály kocsis lett, aki egyébként mindenkivel, velünk, „az úrfiak”-kal szemben is, bizonyos megvető szófukarsággal őrizte tekintélyét. A házbeliek közt is csak a feleségétől, a pirosposzsgás, sokszoknyás Pannitól terjedt el a híre, hogy milyen mulatságosan kezdődött az ura meg az idegen lány majdnem barátságának is beillő ismeretsége.

Ráhel eleinte félt a lovaktól és velük együtt a hozzájuk tartozó, elutasító méltósággal mozgó kocsisból is. De, talán épp azért, sokat lebzsel az istálló körül. S egy reggel az istálló-

ajtóban állva nagyot sikoltott. Mint kiderült, attól ijedt meg, hogy Mihály kocsis, akinek különben a bajusza két vége hegyesre kifenve szúrt a magasba, orra alatt egy szorosan arcához simuló szerszámmal, ti. a füléig érő bajuszkötővel fordult feléje. Valamiféle Mihályra kirótt büntetésnek képzelhette, mert csak Mihály leereszkedően méltóságos, de barátságos magyarázata hallatára nyugodott meg. S eztán már, ha egyelőre tisztos távolból is, el-elnézte, hogy új barátja hogyan abrakolja, itatja a lovakat, és különösképpen azt, hogy mint keféli fényesre a nyihogó lovak szőrét. A biztatásra, hogy bátran közelebb, egész közel jöhet, s különösen akkor, mikor még a lovak nevét is megtudta, nevükön szólítva őket, a közeliükbe merészkedve még meg is simogatta az egyik, majd a másik almásszürke sörényét is – s erről is, mint az önérzetes Mihály kocsis sikeréről annál inkább tudomást szerzett a ház, mert az esemény óta reggelenként az idegen lány első útja egyenesen az istállóbeli ismerősökhöz vezetett.

Valósággal híres lett a házban. Majd mindenki tudott róla valami mulatságos „eset”-et, mint például a kocsis felesége, a sokszoknyás és – az urával ellentétben – vidáman beszélő Panni is, aki kopogó papucsában a kora alkonyi órákban, nyomában az idegen kislánnyal, azért ment hátra a baromfiudvarba, hogy fel-felkapjon egy, a zsírájától már alig szuszogó, gágogó, nagy fehér libát. Az szabadkozva csapkodott a szárnyával. – Tudja, mi vár rá – magyarázta a mindig jókedvű Panni a kislánynak. A belső udvar végén pedig a fiatalasszony a felső szoknyáját felhajtva, lábát kinyújtva ült rá a piros alsószoknyájára, de úgy, hogy a kövér libát a térde alá szorította, s aztán egyik kezével a liba sárga csőrét kifeszítve a másik keze mutatóujjával tömködté beléje a beáztatott kukoricát a maga mellé készített fehér zománcos kék lavórból. S néha a hosszú, fehér tollas nyakat fogva, nyomkodva egyengette a kukorica útját a liba begyének irányába. A gyakorlott Panni asszony közben csak fél szemmel figyelt a libára; azt nézte és mesélte is el és mutogatta mulattatva mindenkinek, hogy „a lelkem szép árvája” (mint ahogy Ráheld nevezte) gyökeret vert lábbal, nyakát kinyújtva, kidülledt szemmel, valahogyan

úgy nyeldekelt nagyokat, szinte egy ütemre a libával, mintha azzal együtt őt is védtelenül és erőszakkal fulladásig tömnék.

Az istálló meg a konyha körzetében annyira otthonos lett, hogy bennünket, fiúkat, akik megszoktuk, hogy kizárólagosan a magunkénak tudjuk, amazok kedvéért némelykor már mellőzött is. S tán nem érdektelen, sőt véleményem szerint a mi bandánkra és a Ráhelhez való viszonyunkra nagyon is jellemző: mi, kamaszok annyira közösen örültünk, úgy is mondhatnám, hogy közösen, együttesen hódoltunk Ráhelnek, hogy köztünk sohase került sor semmire, ami csak hasonlított volna is versengésre, féltékenykedésfélére. Mióta azonban Ráhel benn a házban új barátságokat kötött, mi – megint csak együttesen – ezt valahogy rajtunk esett sérelemnek éreztük, mint ha ő valahogy hűtlenül elpártolt volna mitőlünk.

Nem ő volt a miénk, hanem mi voltunk az övéi, és bár nem vallottuk be se magunknak, se egymásnak, úgy éreztük, hogy gazdátlanok maradtunk. Különösen azután, hogy mint a háznépnel, Ráhel befészkelte magát még maguknál Balog Béniéknél is. Éspedig annyira, mintha az ő jelenléte a ház régi szokásai közül való lett volna.

Eleinte a karikára fűzött kulcscsomóját csörgető, vagy még gyakrabban a valahol letett vagy elfelejtett kulcscsomóját lehetséges és lehetetlen helyeken és sarkokban sopánkodva kereső gömbölyded és kicsi Balogné az elmaradhatatlan szemüvege alól furcsállóan tekingetett maga mögé, az idegen lányra, aki egyszerre csak nyomon kezdte követni. A lány azonban hamarosan már nem mögötte, hanem mellette topogott, és az ő hallgatólagos beleegyezésével jutott el a mindenki más házbeli elől elzárt háziasszonyi szentélybe, az egész Kapuváron híres éléskamrába. Balogné a rossz szemével egész közel hajolt hozzá, hogy lássa és élvezze, amint Ráhel álmélkodva csavargatja nyakát az igyekezetben, hogy áttekintse a mennyezetig érő állvány glédába állított színes és édes kincsekkel kettős sorban megrakott, széles polcait. A „kis vadóc”, ahogy Balogné nevezte, minden kínálgatás ellenére se volt hajlandó, a már megkezdett befőtteket se, még csak meg se ízlelni; Ráhel, mint ahogy a ház urától hallotta, közderülségre ő is úgy szólította a háziasszonyt s úgy is beszélt róla, hogy a „Gyö-

nyörűm”, és a maga külön furcsa nyelvén, szinte ingerülten és állhatatos komolyan azzal a fenyegetéssel utasított vissza minden rábeszélő kínálgatást: „Gyönyörűm, akkor én tüstént elszaladni és elbújni.”

Balogné most már kézen fogva, nevetve csitította, és bátorítva vezette tovább, szobáról szobára, egyre beljebb, be még abba tarka, vastag és süppedő, nagy szőnyegekkel borított, naftalinszagú, nagyobb ünnepélyes vendégeskedések esetére fenntartott, díszes ékítményekkel megrakott, faragásokkal díszített nagy kredencsel, bíborszínű plüsszerű alatt pihenő nagy asztallal és bőrszékekkel bútorozott ebédlőbe is, ahol egyébként mindig gondosan be voltak csukva az ablaktáblák. Egyetlenegy ajtó előtt azonban, kulcscsomós kezét ajkához emelve, megállt a gömbölyded asszonyka:

– Ez az iroda – suttogta, mint aki ezzel meg is magyarázta, hogy mért kell ott az ajtó előtt lábujjhegyen visszafordulni. Az egész ház tisztelettől tompított hangon emlegette „az irodát”, a Balog Béni három ablakkal az utcára néző dolgozószobáját. S nem tudnám megmondani, miképpen történt, de Ráhel egyszerre csak még oda is bebocsáttatást nyert, ami, legalábbis az én szememben, a Balog fiúkkal közös féltékenység fullánkjai ellenére, Ráhel személyét a kivételesség újabb varázsos presztízsével ruházta fel. Balog Béni a levelekkel és aktákkal megrakott sokfiókos íróasztalánál ülve legalábbis úgy tett, mintha észre se venné a surranva betolakodó látogatóját. Ha azonban újabb szivarra gyújtva feltekintett az irományai közül, s a szoba sarkában megpillantotta hívatlan vendégét, amint valamelyik széles karosszék lábánál tenyerébe támasztott állal, hosszú pillás, fényes szemét nagyra nyitva kuporog egy zsámolyon, s állja a tekintetét, Balog Béni felvonta ugyan a homlokát, mint akinek valami kérdeznivalója volna, de csak elgondolkodott, és hamarosan úgy hozzászókkott, hogy egy-egy ilyen szünetben inkább szórakozottan, mint fürkészően, még rá is mosolygott. S végül is úgy találta, hogy ennek az idegen lénynek a jelenléte legkevésbé se zavaró.

Nekünk, fiúknak most már keresnünk kellett őt, ha azt akartuk, hogy velünk is legyen. Mintha a Balog házon kívül eső világ az ő számára nem lett volna a létező világok közül

való, ám magában a nagy házban hol itt, hol ott surrant be, s mindig olyan zajtalanul, mintha, kóbor lélek, nem is kívánna többet, mint csak azt, hogy megtűrjék. Némileg furcsállták, de megszokták, s már-már meg is szerették különös, hangtalan jelenlétét, míg csak rá nem jöttek, hogy a kezes bárányon egy-egy gyanútlan, barátságos szóra hirtelen valami megmagyarázhatatlan vadság hatalmasodik el. Mihály kocsis, aki pedig vele oly megkülönböztetetten jó viszonyba került, hogy még a szófukarsága is feloldódott, és készségesen mesélt neki a különböző lovakról, amelyek eddig a keze alatt megfordultak, s elmagyarázta azt is, hogy mikor kell a lovakat a bricskába, s mikor a hintóba befogni, és más érdekes és hasznos tudnivalókat; a délceg Mihály, inkább csak azért, hogy el ne akadjon a beszélgetés, megkérdezte tőle, hogy jött-e hír Amerikából – mire válasz helyett úgy fordult sarkon és rohant el az idegen lány, mintha tűz ütött volna ki s az egész istálló lángba borult volna. De modortalanul, elváltozott arccal, éppígy valóságos pánikban rontott az ajtónak és tűnt pillanat alatt szem elől, amikor a Gyönyörűm valami ruhácskával akarta megajándékozni, vagy más alkalommal, mikor ott akarta tartani, hogy a Balog családdal együtt ebédeljen.

Igaz, idő múltán, többnyire nem is sokkal azután, de minden esetben még aznap újra előbújt. Mintha valami csíny követett volna el, lesütött szemmel ténfergett az udvarban, majd odasomfordált az istállóhoz, besompolygott a konyhába vagy fönt valamelyik szobába. De csak ezzel adta jelét, hogy visszakéredzkedik azok kegyébe, akiket megbántott; különben konok elszántsággal hallgatott, és ha faggatni próbálták vagy magyarázatra akarták rábírní, nyomban megismételte a vad menekülést.

Haragudni ugyan senki se haragudott rá, de ez az ő kiszámíthatatlansága az embereket valami kellemetlen, feszélyező elővigyázatosságra kényszerítette vele szemben.

A házbeliek aztán megint meg-megfeledkeztek arról, hogy egy-egy jó szándékkal, gyanútlanul ejtett szóra micsoda ijedelem szállja meg és veszi üzöbe a kislányt; ámde rendszerint épp a zavartalan időszakok, mikor kedvesnek, szelídnek és vidámnak mutatkozott, megtévesztették a felnőtteket, elővi-

gyázatlanok lettek, s Ráhel egyszerre csak megint a vad lett, akinek mintha csak valami ravaszul felállított és épp lecsapódni kész kelepcéből kellene a szabadba kimentania.

Balog Béni nem adott igazat azoknak, akik panaszkodtak, sőt szemrehányást tett nekik: őelőle sose menekült még olyan megvadultan Ráhel, mert ő nem bántja.

– Nem kell faggatni, nem kell se erre, se arra rábeszélni, nem kell kíváncsiskodni, hagyni kell, úgy, ahogy én teszem – tanácsolta Balog Béni nyomatékosan és az ő szokott felsőbb-séges és határozott nyugalomával.

Ki volt mondva a szentencia. A Balog fiúkkal együtt, ebben az esetben is, én is biztos voltam benne, hogy Balog Béni ezúttal is be van avatva valami titokba, amiről senki másnak se szabad tudni. S ha ez még egyáltalán lehetséges volt, mind a Balog fiúk, mind az én szememben még inkább megnőtt; mintha ápolt szakállával, kékesszürke szemével és nyugalomával, mosolygóan bölcs rejtélyességében az egyéb halandók fölött álló gondviselést személyesítette volna meg. S a nagy Balog fiúk éppúgy, mint én, a Balog Béni jóindulatú rendretasítása szellemében igyekeztünk a kis Balog fiút, a tömzsi, pisze Sanyit leinteni, hogyha az nekünk lihegve, akadozó nyelvvel újságolta, hogy miként volt ő már megint szemtanúja az eseménynek, amit ő a Ráhel „borzasztó rohamá”-nak nevezett. Ráhel nemcsak Balog Béni elől, de mielőltünk se menekült soha. Hogy érthetné meg az ilyen kisfiú azt, amit Balog Béni tudott és amit mi tudtunk: hogy Ráhel, az valami más, az nem olyan, mint a többi lány!

A történetnek nincs vége, s mégis, mint ahogy a mesék végén szokták, mondhatnám én is: itt a vége, fuss el vele... Mert, lám, öreg barátom, az élet nem értelmesebb, mint a halál; ezen a ponton meg is szakad a Balog fiúk meg az én közös kamaszkorom, az együttes történetünk, mert az iskolaév végével az én édesapámat, aki a középiskolában tanított, áthelyezték. Alighanem része volt a mi joviális, atlétatermetű plébánosunknak is, aki ráfogta az apámra, hogy „szabadgondolkodó”. Szüleim tehát elköltöztek Kapuvárról, szülővárosomból. S mint tudod, akkoriban nagy volt Magyarország... A Felvidékről Bácska déli csücskébe vándorolni –

mintha más országba került volna az ember. Mindig is sajnáltam, hogy a hülye klerikális miniszter rendeletére félbeszakadtak gyermek- és kamaszkori barátságaim. Úgy rémlik nekem ugyanis, hogyha az ember csak egyetlenegy, kezdettől fogva ismerős szülővárosabeli ház minden lakója, gyerekkori barátai és ismerősei egész útjának minden fordulatát, egész további történetét szemmel követhetné, nemcsak életrajzokat tudna meg, hanem némiképpen felmérhetné s áttekinthetné a saját életútját, és az élete némely, talán végleg megválaszolatlanul maradt személyes kérdését is. S még csak annyit: mint tudod, írok, író lett belőlem, de azt hiszem, hogy sokkal-sokkal szebb könyveket írtam volna, ha csak kicsit is olyan figyelmes olvasókra lehetett volna számítanom, mint amilyen fáradhatatlan, bensőségesen figyelmes hallgatóra találtam benned ezekben a hajnali órákban.

Az is az öreg festő, az én Kálmán barátom különleges sajátosságai közül való volt, ahogy adott pillanatban szinte magától hirtelen kikapcsolódott a figyelme. Egy-egy közbevetésre szánt megjegyzést éppúgy, mint egy-egy előtolakodó kérdését is elnyomta attól való féltében, hogy meg ne zavarja visszaemlékezéseim egymásba kapcsolódó menetét. De amilyen feszülten, sőt nem volna túlzás, ha azt mondanám, lélegzetviszszafajtva hallgatott engem, elmélkedő pár szavamat, amit végső reflexióként fűztem elbeszélésemhez, láttam rajtam túl néző, tétovává vált tekintetén: egy csapásra szórakozottan már meg se hallotta. Megint csak teljesen lefoglalták saját gondolatai.

– Felmérni, áttekinteni életünk útját – ha jól értettem, valami ilyet mondtál. Nyilván abból indulsz ki, hogy valami értelme kell, hogy legyen. Különben mi volna rajta a megérteni-való. Én azonban nem hiszek életutunk úgynevezett értelmében. Legalábbis a miénkében nem. Aki szereti ámítani magát, az belemagyaráz valami értelmet. Mi az, hogy értelem? Mi az értelme, hogy kínozom magam a képpel, a képekért, melyeket úgyse tudok majd soha megfesteni?

Ez nem az öneszmélő ember vallomása, nem feltörő panasz, ez mellemnek szegzett kérdés volt, mely válaszra várt. S mit mondhattam volna neki? A már régi keletű és mindinkább meggyőződéssé erősödő gyanúmat? Azt, hogy bár megvolt a kétségtelen festői elhivatottsága, mely az ügyes középszerűségtől lényegileg megkülönböztette, mégis valami végzetes törés következett be nála, magával a művészetével való meghasonlása, az, hogy festő létére nem érte be a festészettel, s hogy elvont elvi követelése, önmagával szemben támasztott aránytalan igényei felborították az egyensúlyt alkotóereje és alkotásai közt – és hogy ily módon végül is önsanyargató torzóként mindedig adós maradt az életművel, melyet egyébként képes lett volna valóra váltani, s hogy, minden jel szerint, most már minden időkre adós is marad azzal? Mondhattam volna neki – ha egyáltalán lehet és szabad valakinek efféléket szemtől szembe megmondani –, hogy a festő nem az önmagával szemben támasztott követeléseket, hanem ártatlanul és szabadon a szeme kedvét követi, látása és látomásai világát festi meg?

A kérdésre tehát nem feleltem, s mintha kitalálta és helyesbítette volna elhallgatott gondolataimat, mintha épp ezt a gondolatmenetet folytatná, kérdéssel fordult hozzám:

– Jó. De most azt, legalább azt mondd meg: azóta éppenséggel semmit se hallottál volna a Balog családról?

– De igen. Először körülbelül két évvel azután, hogy elkerültem Kapuvárról. Csakhogy az inkább afféle kerülő utakon hozzám elverődött, ellenőrizhetetlen, távoli és túlságosan valószínűtlen hír volt.

– Valószínűtlen? No lám. Mondtam már: a valóság színe valószínűtlen. Tehát mi volt az a valószínűtlen hír?

S aztán, szokása szerint visszatérve előbbi makacs hallgatásomra, újra megszólalt:

– Élni szemlélői minőségben, ez a legnehezebb. Megzavar. Festőnek lenni örületes erőfeszítés. Az embernek mindig újból és újból és nap nap után meg kell váltania a jogát ahhoz, hogy szemlélőként éljen. Különösen annak az embernek, aki másnak készült, mint szemlélőnek. De hogy a kérdésnél maradjunk: mi volt az a valószínűtlen hír?

– Szerettem volna nem elhinni. Mert addig, akárcsak barátaim, sőt egész Kapuvár szemében, Balog Béni, mint afféle mindennemű földi salaktól mentes lény, úgy élt emlékezetemben, mint a bölcs és derűs jóakaratóval mindenkit lefegyverző, gondozott, szép szakállával az élet titkaiba beavatott, fennkölt és tevékeny emberségnek megháboríthatatlan megtestesítője. Hittem, hogy ő kivétel, hogy ő a kivétel. Holott a Jókai-regények helyett akkor az Ady-versek mellett már a fővárosi újságok is hozzátartoztak napi olvasmányaimhoz, s az apám a szabadkőművesek lapját, a Világot járatta. Akkor 1912-t írtak, s tudtam, mint az országban mindenki, a pesti „véres csütörtök”-ről, arról a bizonyos májusiról. S hogy Balog Béni a maga birtokán pár héttel azután afféle véres csütörtök megrendelője lehet, ez agyrémnek, lehetetlennek látszott. Az apám, aki délvidéki száműzetésében keserű ember lett – és különben is mindig a szegény, rosszul fizetett állami tisztviselő gyanakvásával nézett a kapuvári „aranyember”-re, a gazdag szerencsefira –, a cvikkere mögül a hírre gúnyosan villantotta rám a szemét, s bizonyos elégtétellel állapította meg: „Mindig is tudtam, kibújik a szög zsákból. Hát kibújt.”

– Kibújt a szög a zsákból? Igen is, nem is. Volt-e egyáltalán szög abban a zsákban? Az ember senkivel se olyan könyörtelenül szigorú, mint egykori, ledólt bálványával szemben. Kivéve Balog Györgyöt, noha később még ki is tagadta az apja. De Balog György szerint se, mégse, az ő apja nem volt egy azok közül, akiknek száma légió. Még őszerinte se volt egy a tucatszámra található vidéki polgárok közül, akik jómóddal és olcsó nagylelkűséggel páváskodnak. Kezdem Ráhellé. Te nem tudod, de én igenis tudom, hogy került a Balog Béni védett úri házába. Muzsikus volt az apja. Fiatalember, aki Boszniában, valami vidéki zenedében éhbérért hegedülni tanított. Szép ember, házassága előtt és utána is kitartóan állhatatlan szoknyavadász, vidéki Don Juan, kicsit lump, vérbeli bohém. Lányokon, asszonyokon, jó italon kívül komoly szerelme, amiért bolondult, csak a zene volt. Ám ha valaki bohém, és egyszerre csak elkezd komolyan venni saját magát és az életet, akkor nincs az a templomtorony, amelyikről nem vetné magát a mélybe. Csupa következetességből. És hogy

bebizonyítsa, magának és másoknak is, hogy nem bohém. Felkelések, parasztlázadások egymást érték Boszniában, és a muzsikus egy lett azok közül a boszniai ifjú emberek közül, akik ebben az időben – akkor, amikor a monarchia arra készült, hogy szépszerével szőröstül-bőröstül elnyelje Boszniát – a lázadókhöz álltak, összeesküvést szóttek, zavaros vagy kevésbé zavaros elképzelésekkel még merényletekre is készültek. A nóta vége az ő számára is majdnem akasztófa, de végül is börtön lett. Szigorított és életfogytiglani. A kis családját, akárhol is próbálta az felütni sátrát, követte mindenüvé a haramiánál is megbélyegzettebb név, a rab árnyéka. Balog Béni az ő szabadkőműves kapcsolatai révén szerethetett tudomást a boszniai reménytelen zsidó családról, melynek – lojalitásból vagy gyávaságból – zsidók se akarták gondját viselni. S Balog Béni, nyilván semmiképp se valami titkos rokonszenvből a nacionalista, forradalmi felforgatók iránt, hanem egyszerűen azért, hogy a zaklatott kis család minél messzebb kerüljön „a tett színhelyétől”, a megszálló hatalom, a monarchia boszniai közigazgatása hatáskörétől, és azért, mivelhogy különben se volt miből élni a családnak, a saját, minden gyanú felett álló, biztos házában adott neki menedéket. És az ismeretlenség jótéteményét a róluk való gondoskodás mellett. Úgy képezem, hogy a rendet szerette, és rendbe akart hozni, amennyire tőle telt, mindent. Spontánul, tán legbensőbb szükségletéből. Balog Bényt én sohase láttam, de azt hiszem, hogy ez is hozzátartozik az egykori képéhez. S az aratósztrájk az ő birtokán – igaz, más lapra tartozik, de talán még az se jelenti csak azt, hogy kibújt a szög a zsákból.

Csak melleleg említette meg azt, amit elképzelni se tudtam volna soha, tudniillik, hogy az apja kitagadta Balog Gyurit. És az is, amit Ráhelről, illetőleg az Almuzlino családról most tőle tudtam meg, oly váratlan meglepetésként ért, hogy a történet, melynek csak az én gyerekkorombeli kezdetével ismerethettem meg őt, most az én számomra lett mind izgatóbb. Amíg én a régmúlt felidézésébe mélyedtem, annyira elmúlt magammá váltam, annyira azonosultam hajdani kapuvári kölyök barátaimmal és kölyök magammal, hogy most, borzongva, valahogy úgy éreztem magam, mint az akkori kamasz, aki-

nek, mikor épp hogy pajtásaival indulás előtt áll, előre megmondják, hogy mi mindennel fognak találkozni, milyen nem sejtett útvesztőkkel, szakadékokkal, pusztító, gyilkos veszedelmekkel.

Igaz, nem előre, hanem csak visszatekintve, csak utólagosan mondta el ezt nekem. De amit tőle hallottam, az mind nem volt egyéb énnekem, mint csupa előreláthatatlan, minden elképzeléssel ellenkező, elképesztő, sőt megrendítő újság. A sejtethetetlen jövő mint lejátszódott múlt – pusztá feltevessé fokozza le az időt. Jósként előre tudni, hogy mi lesz, vagy fordított jósként beszámolni arról, ami lett – a tudatlannak, aki hallgatja, az egykori rejtelmes jövőből így lesz a titkát megnyitó múlt.

Félretoltam a hideg feketekávét, amit csészembe töltött. Alig fürkésző, inkább csak figyelmes pillantást vetett rám, s megint egyszer az ő ideges, néha tüneményes fogékonyságával, mintha csak szó szerint a gondolatomat folytatta volna tovább:

– A bibliai Lót felesége sóbálvánnyá vált, amikor visszatekintett. De mi, ha előre tudtunk volna tekinteni, mi vajon mivé lettünk volna? Ha előre tudnánk mindazt, ami, azt hiszem, úgy szokták mondani „az idők méhében” készül és ránk vár – akkor kinek volna kedve az úgynevezett idők méhéhez, azaz kinek volna kedve vagy mersze, hogy elinduljon és neki-vágjon az útnak? – kérdezte, s mintha önmagában mulatna vagy a gondolon, furcsán, túl hangosan felnevetett. – Úgy ám, még maga a te szerencsés Balog Bénid is, ha belelát a számára készülő jövőbe, biztos, hogy hiába volt mindenkiel jobban, alaposan visszariadt volna még ő is „az idők méhé”-től.

Kiderült aztán, hogy arról a bizonyos aratósztrájról is, amit 1912-ben, a véres csütörtök évében a Balog uradalomban törtek le, van és nagyon is van mit mesélnie. A hosszú szi-bériai hadifogságuk hosszú, havas éjszakái idején, különösen a közös hadifogságuk elején, Balog György nyilván még nem tartotta tilalmasnak, hogy az embernek magánügyei is legyenek, s azt se, hogy egy hozzá hasonló ifjú mellett keresse és élvezze a barátság, a bizalmas szív és a meghitt szó örömét. S az én öreg barátom megint újságokat közölt velem a hajdani

pajtásomnak, annak a vézna Balog Gyurinak a jóvoltából, akinek annak idején az elálló füle kivörösödött a lelkesedéstől a Lajos bátyja bravúros teljesítményei láttán. S különös volt elképzelni, hogy végül is ugyanez a Balog Gyuri valahol a szi-bériai hadifogolytáborban úgy beszél, mint aki már túlról emlékezik egy, az ő számára távoli, elsüllyedt világra – tárgyilagosan, izgalom nélkül, ezt is, azt is józanul mérlegelve és megítélve. S összerakva, helyesbítve és árnyalva a képet, ami több mint fél évszázad előtt tört bennem csúf szilánkokra.

Úgy volt az, hogy a kapuvári kaszinóban földbirtokosok, nagy- és kiscgazdák, mind tisztában voltak vele, hogy a kalendáriumi 1912. esztendő a közeli aratásra való tekintettel további zavarokat szülhet s aggasztó hullámmzásba hozhatja még a kedélyesen patriarkális vidéki nyugalmi állapotot is. Budapest ugyan nem Kapuvár, de ha ott megtörténhetett, hogy az utcán barikádokat emeljenek és utcai harcokban indítsanak rohamot rohamra és lövöldözzön egymásra a gyülelész pesti nép, munkások az egyik oldalon, a másikon meg lovas rendőrök, kakastollas sisakos csendőrök, akkor még Kapuváron sem árt résen lenni. Annál inkább, mert idegenből is kell majd hozni az aratásra éhenkórász parasztnépet. Előrelátóan felkészülve tehát az esetleges mértéktelen követelések ellen az egységes ellenállásra, a kapuvári úri kaszinóban földbirtokosok és gazdák tanácsot tartottak, és jó előre megállapodtak, hogy mekkora lesz az aratók részesedése, mennyi szalonnát kapjanak és mi lesz azoknak a bére, akikkel együtt állnak munkába asszonyaik és lányaik, a marokszedők is. Egyik gazdánál se több, nehogy az esetleg felbujtott, egyébként is kapzsi kaszások kijátszhasák az egyik gazdáságot a másik kárára.

Balog Béni, állítólag, az aratási munka sima lebonyolítása érdekében, nagyobb aratórészt indítványozott, de mikor azt vetették ellene, hogy könnyű neki, aki a hatalmas kincstári bérlet boldog birtokosa, s aki azonfelül már előre is, és pedig jó áron eladta a még lábon álló gabonáját a szegedi gőzmalomnak, akkor ő is magára kötelezőnek fogadta el a kapuvári birtokosok egyezségét.

Így történt, hogy okos ember, mint volt Balog Béni, csak későn eszmélt rá, hogy a kaszinóbeli tanácskozáson alaposan túljártak az ő eszén. Péter-Pál napján ugyanis megjelentek a kapuvári földeken az idegen kaszás emberek, általában nem sok idegen, mert hiszen a birtokokon szép számmal voltak régi, helybeli zsellérek is, akikkel a gazdáik könnyen értettek szót. Egyetlen kivétel épp Balog Béni volt. Neki gabonája aratásához minden más kapuvári gazdánál jóval több, száznál is több idegenből toborzott arató kellett. S azokkal együtt, szintén mezítlábosan, asszonyaik, lányaik, sokakkal a cseperedő gyerekeik is. Mint valami rongyos, pusztá földön háló zajos tábor – s a morcos, konok férfiaknál lármásabb követelőző asszonyaik. Ennyi ember, asszony, gyerek egy rakáson, az irgalmatlanul tűző napon, s mindet a maga korgó gyomra mellett valamennyi többié is biztatja és bujtogatja annyira, hogy köztük a békésebb és engedékeny is megmakacsolta magát.

Tartott, itt-ott már véget is ért az aratás, volt, ahol már a cséplőgépek is kattogtak, csak a Balog Béni uradalmában csillogtak, s nem mozdultak az élesre fent kaszák, holott a sárgult kalászsoknak már itt is, ott is kipergett a magja. Látták, tudták, hogy a földesúr kára minden nappal nő – követelték a nagyobb aratórészt, a nagyobb darab szalonnát, még pénzt is, bár nem sokat. A futárok egymásnak adták híreikkel a Balog Béni háza nagy kapujának nehéz rézkilincset, mint valami főhadiszállásra be-berobogott hol a tisztartó, hol az ispán, Kapuvár pedig nézte és élvezte, hogy végre örvendhet a Balog Béni kárán. Őt azonban kötötte az úri kaszinóban adott szava éppúgy, mint ahogy kötötte a határidős szállítási szerződése is a szegedi gőzmalommal. Ezekben a napokban Balog Béni nem mozdult ki a bizonyos babonás tisztelettel irodának nevezett dolgozószobájából. Kivéve a családi étkezésekhez, mikor is elfoglalta helyét az asztalfőn, és pedig ugyanazzal a barátságos és némileg leereszkedően méltóságos mosollyal, mint mindig.

Mindenki tiszteletben tartotta a szabályt, hogy családi ebédeken és vacsorákon nem szabad még csak távoli célzások formájában se szóvá tenni semmi olyat, ami Balog Béninek gondot okozott s amit ő, a család tagjai életétől magát külön-

választva, kezdettől fogva a személyes gazdasági vagy közéleti magánügyeinek nevezett. Az étkezések családi szertartások voltak, melyeken, mint ahogy mindenkinek ki volt jelölve a helye az asztalnál, meg voltak szabva a súlytalanul kedélyes témák is – a fiúk tereferéje, a Gyönyörűm szerepe, aki osztott, kínált vagy esetleg fékezte egyik vagy másik fia túlságosan jó étvágyát. S most egyszerre mintha mindenki csak színházat játszana – mintha a Gyönyörűm kulcsai se csörögtek volna olyan vidám biztonsággal, sőt lopva, az erős szemüvege alól időnként gondterhelt, aggódó pillantással fürkészte férje tünevényes önuralmát. El-elakadt a könnyed szó, majd pedig olyan csend terpeszkedett a tányérok és a csörgő evőeszközök fölé, mintha mindenki úgy érezné, hogy a szomszéd szobában nagybeteg vagy éppen holttetem fekszik felravatalozva. Még a cselédség is megnyúlt képpel, önkéntelenül szinte lábujjhegyen járt, és hangját tompítva váltott szót egymás közt.

Negyedik napja tartott már a reménytelen aratósztrájk, amikor a legidősebb Balog fiú, a vasgyúró Lajos, aki épp ez évben érettségizett, mielőtt még a harmadik fogásra, az ebédet koronázó süteményre került volna sor, a szalvétát, amit mindnyájan az inggalléruk mögé tűztek, megmarkolta, az asztalra csapta, s hirtelen felkelt, s rohanvást távozott, mintha roszszullét fogta volna el. Valójában pedig az istállóba, Mihály kocsishoz sietett, befogatta a bricskát, és már hajtott is; csak a kapualjban állt meg egy pillanatra, hogy maga mellé ültesse Ráhel, akiről tudta, hogy élvezzi a kocsikázást, különösen akkor, ha porfelhőt kavarva száguld a ló. Mihály kocsis, aki egyébként ezekben a napokban a gazdájánál komorabb volt, kitérve a nagy kapu két szárnyát nézett utána, amint egyik kezében a gyepelével, másikkban az ostorral a fiatalúr – mert most már így nevezte Lajcsit – a könnyű bricskán, maga mellett az idegen kisasszonnyal – mert Ráhelnek is most már ez volt a titulusa – pillanatok alatt szem elől tűnt a kövesúton, mely a megyeszékhely felé vitt.

Balog Béni és, mert ő így akarta, a többiek is az ebédlőasztalnál, mintha csak semmi se zavarta volna meg a családi szertartást, végigették az ebédet, sőt Balog Béni különleges dicsérrettel tüntette ki Gyönyörűmet a kiválóan sikerült leveles süte-

ményért, majd pedig az azután feltálat, saját termésű aszúborral ízesített tejszínhabos, illatos földiepret méltatta elismerő szavakkal. Asztalbontáskor, mint ahogy az hozzátartozott a szertartás rendjéhez, Gyönyörűmet, aki balján ült, gyengéden homlokon csókolva s az ebédet csengő hangján „mindnyájunk kedves egészségére” kívánva visszavonult „az irodába”. De ezúttal nem időzött ott huzamosabban.

Mikor, már a késő esti órákban, porosan és izzadtan berobogott a legidősebb Balog fiú a szülői ház elé, Mihály kocsis, aki a csöngetésre villanyt gyűjtött, kitérte a kaput, nem a fiatalurat s nem a mellette ülő Ráheld, hanem a velük érkező, a bricskából mindjárt a kapualjban frissen földre pattanó harmadik személyt nézte, az egyenruhás, derékszíjas, kis fekete bajuszt viselő, nyurga, szép szál fiatalembert, akin mintha az út pora se fogott volna, s mintha skatulyából húzták volna ki; az bokáját összeverve, a kinyújtott karjával meg a jobb kezével, mint valami törekeny holmit, gondosan segítette le Ráheld a magas ülésről. Lajos közben maga is leszállt, és vidáman dobta oda a gyeplőt a kocsisnak. Az azonban, mielőtt a lóval és bricskával az istálló felé vette útját, emlékezőn katonakorára feszes vigyázzállásba vágta magát a tiszt előtt:

– Jelentem alássan a hadnagy úrnak, hogy a nagyságos úr a délutáni gyorsal elutazott Pestre.

A jelentés a szép fiatal tisztre nem tett benyomást. De a legidősebb Balog fiú megrökönyödve hátrált.

– Az apám? – kérdezte. – Az apám Pestre?

– Magam vittem a hintón a vasútállomásra – válaszolta Mihály kocsis még mindig vigyázzállásba merevedve, noha csak a fiatalúrhoz intézte a szót.

A fiatalúr némi tanácsstalanság után mérgesen dobbantott.

– Pilátus, az öreg, aki a kezét mossa! – mondta, majd hangozatosan felnevetett. Aztán legyintett. – Így is jó. Sőt, ha úgy vesszük, így tán még jobb. Parancsolj, kérlek, hadnagy úr – és már vezette is előre a sárgaréz rudakkal leszorított szőnyeges lépcsőkön, fel a lakásba. A fiatal tiszt azonban észrevette, hogy Ráheld némileg habozva az ellenkező irányba, az ő la-

kásukhoz vezető lépcső felé tart, és kinyújtotta kezét a lány után. – Csak nem hagy magunkra?

Ráhel, fején a kék tüllkendőjével, s a szinte egyenes vonalba húzódó szemöldökével, határozatlanul állt meg. Az öreg Almuzlino halála óta, akit jó egy esztendő előtt Balog Béni kíséretében és a két hozzátartozójától követve csendben, szinte lopva vittek ki a házból és temettek el annak rendje és módja szerint a kapuvári zsidó temetőben, Ráhel a mindig feketében járó, sovány és csontos anyja mellett szinte egyik napról a másikra nagylánnyá cseperedett. S ha Balog Béniéknél valami illusztris személyt láttak vendégül, már nem volt ritkaság, hogy Balog Béni a fiúk örömeire meghívta Ráhel is az ő vendéglátó asztalához. – A fogadott lányom – így szokta bemutatni. A nagylány ilyenkor a földre nézett, de hamar túltette magát a zavarán, és a Balog fiúkkal – akikkel, továbbra is pajtáskodva, éppúgy tegeződött, mint kezdetben – a némileg ünnepélyes színezetű étkezéseken, anélkül hogy az öregebbek értették volna az okát, az asztal végén, ahol a fiatalok ültek, időnként, mint valami titkos jelre, egy-egy grimaszra vagy súgva ejtett megjegyzésre, váratlanul falrengető hahotában tört ki.

Ráhel tétovázásának Lajos vetett véget, aki átvette a család fő szerepét: – Ne mókázz! Karhatalmilag vezessünk elő? Persze hogy majd átjössz!

Közben, a tiszti vendég érkezésének hírére, az előszobában és a ház minden sarkában kigyulladt a sok pazar fényű lámpa. Kacsázó lépteivel az előszobába, a vendég elé sietett a Gyönyörűm is, éspedig örömtől sugárzó, őszintén boldog arccal. Neki, akire egyébként is felemelően hatott, ha egyenruhás férfiú jelent meg a házban, most a gondtalanul vidám, kedves képű fiatal tiszt jelenléte a Lajos fia sikerét és a biztonságos ígéretet jelentette, hogy annak a napok óta tartó, sötét lidércnyomásnak, ami elől Balog Béni hirtelen elhatározással menekült Pestre, végre egy csapásra vége lesz. Az erős, nagy fiát, aki a szabadítót hozta, mintha az hosszú útról jött volna meg, lelkesen csókolta összevissza, amihez lábujjhegyre kellett állnia, hogy elérje az arcát.

– Jaj istenem, jaj istenem! – s valósággal tapsolt örömeiben, de ugyanakkor a váratlanul beállított vendég vacsorája miatti

gondnak a kitörő sóhaja is volt ez. Kényeztetni, becézni, hálás szívélyességgel mindenáron kedvében járni a vendégnek – ez volt az egyetlen gondolata. Tudta, Balog Béni a hírre utazott el, hogy fia a megyeszékhely felé hajtott. – Hogy fogja az uram sajnálni, hogy épp ma kellett elutaznia – mondta erős szemüvege mögül a szép szál tisztre felpillantva, és úgy belepirult a hazugságba, hogy pillanatra szinte megijodott a csöppet se szép, fonnyadt arca.

– Tessék nyugodt lenni. Rend lesz itt. Reggelre már itt lesz tizenkét markos, jó magyar csendöröm. Azok értik a csíziót – mondta a barátságos fogadtatást mosolyogva viszonzva a nyalka fiatal tiszt, aki bokáját összeverve csak most mutatkozott be, és mély meghajlással csókolta meg a ház úrnőjének kulcscsomótcsörgetőpuhakezét.

A történet, amit az én öreg barátom az imént elmondott, nyilván vegyüléke volt annak, amit évekkal később Balog Györgytől hallott – és, mint ahogy hamarosan kiderült, ő maga élt át. A beszéd ez utóbbiról még mindig nehezebbre eshetett neki, mert élete bizonyos eseményeit, nemcsak a közös párizsi éveinkben, egyetlen szóval se érintette, s ennyi évtized után, most olyan valósággal epikus részletességgel adta elő, mint az az ember, aki, amíg lehet, halasztja: időt akar nyerni, hogy rátérjen a személyes, közvetlen élményei közlésére. S még aztán is, még mindig halogatta a szót. Egyszerre csak ugyanis úgy találta, hogy túlságosan sokat füstöltünk, és hosszú lépteivel ablaktól ablakig ment, mindet sorba kinyitotta, hogy friss levegőt bocsásson a műterembe. Odakint már hajnalodott. Egymás mellett könyököltünk ki az ablakon. Hozzánk, a negyedik emeletre is felhangzott a szilveszter éjszakai vigaságból énekelve és kurjongatva hazafelé igyekező kisebb és nagyobb csoportok egy-egy messze visszhangzó, durrogó petárdával tarkított lármája. Mintha az új év más volna, mint a régi folytatása, mintha az új dátummal más, valami szabad és új kezdődne. Mindkettőnknek egy meglehetősen testes, jól öltözött javakorabeli férfin akadt meg a szemünk. Egyedül, s mint akinek legkevésbé se sürgős, kissé vontatott léptekkel haladt, de, ellentétben annyi más járókelővel, egyáltalán nem

dülöngélve. Nemcsak hogy legkevésbé se sietett, hanem el-elnézegetve a vidám ünneplőket többször is megállt. Fentről, persze, az arcát nem lehetett látni, de abban, ahogy a térben egyedül és lassan mozgott, volt valami a céltalanul magára maradt ember melankóliájából.

– Mindig ez volt a félelmem. Az, hogy egy napon senkihez se fogok tartozni. Senkihez és semmihez. Ez a félelem sok önmegtágadó hősiességnek, de sok aljasságnak is az okozója – mondotta, majd megkérdezte: – Elég a friss levegőből, ugye?

Becsukta az ablakokat. Akkor vettem csak észre, hogy milyen sápadt, mikor a frissen főzött, gőzölgő feketekávéval tért vissza. Épp csak egy kortyinit kóstolt a magáéból, s aztán megszólalt: – Hát igen, talán kitaláltad magad is. A nyalka hadnagy, aki effélékben újonc volt, s akit a legidősebb Balog fiú kívánságára a megyeszékhelyről a legnagyobb készséggel s a megfelelő instrukciókkal – „Csak erélyesen, a lehető legerélyesebb eszközökkel rendet teremteni” – küldtek le, én voltam. Csakugyan, magad nem találtad volna ki? Igen, személy szerint én. S nekem a Balog ház remek esti lakomája s az ünneplés után, amiben ott az első pillanattól fogva a példás, jó feleségek közt is nyilván a legpéldásabb, a szemüveges, kövérkés kicsi asszony részesített, az egyetlen gondom az volt, hogy ne okozzak csalódást. Csak ne mutatkozzam pipogyának. Ha a te Balog Bénid a legidősebb fia lépését rosszalta, s a fiú erélyes elhatározása és annak várható következményei ellen azzal tüntetett, hogy eddigi tehetetlenségét nyúl szívűen a menekülésnek beillő hirtelen elutazással tetézte – az én számomra ez csak azt jelentette, hogy azok közül való, akiknek nincs merszük a cselekedethez, amelyet pedig maguk is kívánnak és többé kevésbé elkerülhetetlennek tartanak. Egyetlen gondolatom, ambícióm, vágyam az volt, hogy megmutatván, mi az, amit virtusnak neveznek, méltónak bizonyuljak arra, amit elvártak tőlem, a nekem jutott mentő szerepére. Alig vártam a reggelt, és ugyanakkor szerettem volna, hogy minél tovább tartson az este. Egyszerűen azért, mert aztán Ráhel is ott volt.

A kocsin a közepesnél valamivel magasabb lány szandálban, valami siettében magára kapott tarka vászonruhácskában, fején a kék tüllkendővel valami álöltözetben volt. Akkor

csak a hangja, ez a néha mély, néha meg gyerekhangra emlékeztető szoprán ingerelte a kíváncsiságomat. Most azonban, az én holnapra készülődő nagy elhatározásaim közepette, este, a hátul kontyba kötött sűrű fekete hajával, a sötét szemével, mely tudott megdöbbszentően, figyelmesen komoly lenni, hogy egyszerre csak a kitörő jókedv kölyök-vidámságától csillogjon, a gondtalanul, fiúsan fesztelen és ugyanakkor egész tartásával érett, szinte büszke testével, haja és szeme sötét színe a bőre fehérségének rendkívüli kontrasztjával – ne felejtse el, nyár volt, éjszaka is tikkasztó hőség, s az ő karja könyökön felül meztelenül fehérlett (akkor se tudtam s azóta se tudom, mi volt rajta, hogyan volt öltözve, csak valami a derekát átfogó fémből készült övre emlékszem) –, amint megjelent az ajtóban, amint a rettenetesen magas, a mennyezetig érő, faragásokkal díszített kredenc mellett, a lépéseket nesztelelné tévő vastag szőnyegeken az asztalhoz jött és helyet foglalt az ebédlőben, szinte attól az első pillanattól fogva a rongyokon keresztül, melyeket viselt, csak a meztelenségéről fantáziáltam. Mindent, az életet adtam volna érte, hogy átfoghassam kezemmel a nyakát, mely egyáltalán nem volt úgynevezett hattyúnyak, de az ő nyaka volt, és szerettem volna megmarkolni a kezemmel, és szorítani addig, míg csak nem kényszerítem rá, hogy a kissé összeszorított, de annál mohóbb szájával az enyémhez tapadjon.

Az ebédlőben, obligát módon természetesen plüsssterítővel letakarva, zongora is volt. Kérlelték, unszolták Balog Györgyöt, aki a családban egyedül értett a zongorához, de az megmakacsolta magát, komoran, minden megokolás nélkül megmaradt amellett, hogy nem. Lajos, a bátyja, dühösen, egyre dühösebben követelte, én is kérleltem, mert táncolni szerettem volna – végül is Balog György, a te Balog Gyurid – ez volt a legfurcsább – egyszerre csak sírva fakadt, és otthagytott minket a boros- és pezsgősüvegek közt az ebédlőben. A legkisebb Balog fiú, a tömzsi, kerek képű Sanyika ijedten nézett körül, s aztán, megnyúlt és aggodalmas arccal a bátyja után somfordált. Ez volt az egyetlen zavaró momentum ezen az éjszakán. És persze még az, hogy jóval éjfél előtt Ráhel, magányos anyjára hivatkozva, magunkra hagyott minket. Ment, elment, s akkor azon nyomban szinte csontomig sajdult a hiánya.

Vendégszobájukban helyeztek el. Hogy szolgálati úton vagyok és reggelre feladat vár rám, ez csak afféle ürügynek látszott, voltaképpen mellékesnek. A kitűnő ágy, a nagy va csóra, a válogatott és bőségesen fogyasztott italok ellenére se tudtam azonban elaludni. Lerúgtam magamról a takarót, meggyújtottam az ágylámpát, és – mert más papiros nem volt kéznél – zubbonyom zsebéből a kockás noteszom vettem ki. És rajzolni kezdtem. Ráhelt rajzoltam, ahogy alszik az ágyában. Csak a feje látszott ki a kibontott hajával. A takarón a körvonalai rajzolódtak ki, a felhúzott térde és az embrió módra összekuporodó teste.

Az iskolában az a hír járta, hogy tehetségem van a rajzhoz. Mások a matematika, némelyek meg a vegytan vagy a latin iránti érzékük miatt voltak nevezetesek. Nem jelentett nekem se semmit az én állítólagos rajztehetségem. Most azonban, hogy nem tudtam elaludni, térdemen a noteszom, mintha örület szállt volna meg. Személytelennek, sablonosnak találtam, nem tetszett az alvó Ráhelt ábrázoló rajzom. Újabb változatokba kezdtem. Dühödtem szemérmelenséggel az aktját akartam megjeleníteni. Úgy, ahogy este az ebédlőben a ruhái rongyain keresztül láttam. Állva, és ahogy mozgott, és ahogy ült, s ahogy a bokái kemény formáit meglestem, miközben felkelt és felsőtestével hozzám vagy másokhoz fordult – és mindig meztelenül, kivéve azt az egy, fémből készült övet a derekán, ami még elevenebbé tette póreségét. Rajz támadt rajz után a nem erre való kemény ceruzával. Ha valaki hülye belelapozott volna ebbe az én noteszomba, bizonyára elhúzza az orrát: pornográfia. Romlott ifjú ember pornografikus kicsapongásai. De én, immár tétlenül, mivelhogy a kis zsebkönyvemben már nem volt egyetlen üres lap se, a vendégszoba ágyában ülve, életemben legelőször akkor eszméltem rá: festőnek kellene lennem, festő lehetnék. És egyben arra is, hogy művésznek lenni egyet jelent az álmodólóan intenzív vággyal: felfedni azt, ami titok, hogy semmi se maradjon titok, megvallani, plasztikusan láthatóvá tenni, ami kavargó káosz benned, győzni a láthatatlanon és a ki nem mondhatón. Valóban így volna? Akkori, igen hiányos képzőművészeti tapasztalataimat felidézve sorban emlékezni kezdtem a valaha látott rajzokra

és képekre. Ami mellett mindig közömbösen mentem el, az csak kézügyesség, utánzás, illusztráció volt, de ami megfogott, ami a szememet öntudatlanul is foglyul ejtette, az a felfedezésnek ez a megdöbbenet vonalvezetése, a felfedezésnek ez a színekben örvénylő láza, épp ez a diadalmas viadal volt a merészen megsejtett, paradicsomi vagy ördögi valóságért.

S közben, amikor tekintetem az egyenruhámra esett, amit beidegzett akkurátussággal tettem az ágyam mellett álló, magas támlájú székre – mintha az valaki idegené volna, egy idegené, akihez semmi közöm. A reggeli feladatom, ami alig pár óra előtt, még az este, vonzott, ami miatt fontosnak éreztem magam, ami hízelgett a hiúságomnak, most annak a pusztá gondolata is egyszerre elkedvetlenített. Mint valami terhes, sőt bosszantó kellemetlenség, amit vállalnom kell. Jól emlékszem, mert furcsa módon a kérdés megformulálásán magam is elképedve, egyszerre így jelent meg előttem a probléma: voltaképpen mi közöm saját magamhoz, tudniillik ahhoz, aki tegnap még olyannyira én voltam? Tegnap még, Ráhel előtt, akivel itt, egyedül, a kockás papírlapokon mintha valami titoktalan, meghitt viszonyba kerültem volna.

S aztán, álmatlanul s az álmat nem is keresve felrémltettem: vajon egyáltalán észrevett-e Ráhel engem? Hisz amint megérkeztünk, amint leszállt a kocsiról, faképnél akart hagyni. S aztán a konvencionális jó modoron túl egyáltalán kedves volt-e hozzám, mutatott-e valamiféle érdeklődést irántam? Akkor fontosságom kevély tudatával együtt a bor és a pezsgő is fejembe szállt. És még inkább a csillárok aranyos ködében az a minden idegemet bizsergésbe hozó káprázat, aki test, csont, hús, szín, hang, harapni valóan közeli és mégis megközelíthetetlen, az a lány. S most, még itt, a vendégszobai ágyamban is, más se maradt belőle, mint ugyanaz a mardosó hiányérzet, ami akkor támadt rám, mikor ő elment, és a hirtelen vákuumban, hol nincs miben megfogózni, nincs mit látni, illetve nincs miért nézni, egyszerre csak Lajossal és a házi-asszonyal hármásban maradtunk az ebédlőasztalnál.

Megkísértem utólag feleleveníteni a részleteket: most úgy rémltet, hogy mikor felkelt, igazi sajnálkozás se érződött a hangjában. Mikor a kezét nyújtotta – kissé csontos, de rövi-

dek az ujjai –, épp csak megfogtam, s meglepetésemben azonnal már el is engedtem. És elment. Mindigre? Lehetséges, hogy mindigre.

Amikor végre eloltottam az ágylámpát, a sötétben, mely teljes és áthatolhatatlan volt, mert csupa vendéglátói gondoskodásból éjszakára becsukták az ablaktáblákat is, hirtelen eszembe ötlött: Ráhel egyetlen szóval se próbálta rábeszélni a középső Balog fiút, hogy zongorázzon, mert táncolni szeretnék. Lajos, az igen, és az anyja, a háziasszony is. De csak ők ketten. A másik kérdés, hogy a középső Balog fiú, György mért nem akart nekünk zongorázni és mért menekült el az unszolás elől az ebédlőből, hangosan bögve, mint valami tacsko – ez már csak félálomban suhant át egyéb gyötrő kérdéseim között.

Az egyetlen, amire se virrasztva, se félálomban egyetlen gondolatot se vesztegettem, az az aratósztrájk volt, ami miatt a megyeszékhelyről ide kiküldtek.

Talán észrevetted te is, hogy nemegyszer épp arról, ami más esemény mellett mellékesnek látszik, utólag kiderül, hogy épp az vált fordulattá az életünkben. Sokszor épp az ilyen mellékesnek vélt dolgok nyitnak rést, miáltal új alakban, új jelentőségben és új kérdésekkel bontakozik ki előttünk mindaz, amit addig a saját személyes sorsunk kérdéseinek véltünk.

Nekem úgy tűnt, hogy épp csak elaludtam, mikor az költött fel, hogy mezítláb, komikusan hosszú hálóingben ott állt az ágyam lábánál a vézna fiú, az a Balog György, aki elbögve magát rontott ki az este az ebédlőből. Már egy ideje figyelhettem álmomat. Engem az ébresztett fel végleg, hogy miután az egyik ablaktáblát félig kinyitotta, szemembe szúrt a rám sütő nyári nap. A fiú azonban, mintha csak tél volna, láthatóan didergett.

– Megjöttek a csendőrök – mondta suttogva, mint aki titkot árul el. – Lóháton. Szuronyos puskákkal. Pálinkát is kaptak. Sok pálinkát. A mi Lajcsinktól, s aztán ő is lóra ült.

Káromkodtam egy cifrát, s csak egy gondolatom volt: hogy utolérjem őket. A szolgálati szabályzat, ha egyszer beléd idegződött, több a tízparancsolatnál. Becsület kérdése. Minden éjszakai gondom, gondolatom mintha csak lefűjták volna

rólam. A rám bízott csendőrök – nélkülem! A felelős, a parancsnok nélkül! Kiugrottam az ágyból, pillanatok alatt megmosdva, felöltözve. – Befogatni a bricskát! – sürgettem. De a hálóingés fiú nem mozdult mellőlem, ott toporgott körülöttem. – Szerettem volna valamit mondani – motyogta. – Valami nagyon fontosat.

– Lovat szerezni nekem mindjárt, vagy befogatni a bricskát! – hangoztattam csak.

Kintről a fiú mamája, a háziasszony megbotránkoztatott, éles, sikoltó hangja hallatszott:

– Gyuri, na ilyet, Gyuri. . .

Az tele torokból kiáltott vissza: – Jövök már.

Aztán a sietségtől elfulladva, hangját tompítva állta el az utamat, s – pontosan emlékszem, emlékeztettem őt is aztán a hadifogságban a nagyképű szóra – a megoldatlan agrárkérdésről motyogott valamit végső elszántsággal, hogy kappanhangú izgalommal gyorsan hozzátegye még:

–Tetszik tudni, nálunk nincs szabadság, hanem rabság. Tetszik tudni, szeretni kell az embert, tetszik tudni, tisztelni kell.

Csak feltartóztatott; félretoltam volna akkor is, ha a zavaros intelmei érdekelték volna.

Persze, hogy akadt számomra a Balog házban büszke fejtartású nyerges ló. A ház szemüveges, kövérkés úrnője nagy hangosan amiatt sopánkodott, hogy a gondosan elkészített reggeli nélkül indulok útnak. De rajta kívül Mihály kocsistól a sanda pillantású, meglehetősen nagyszámú női cselédig, még jó reggelt is csak az kívánt – és az is csak a foga közül –, aki az üdvözlést nem tudta elkerülni. Most minden másképpen festett, mint mikor érkeztem és jöttömre pillanatok alatt pazar fényben gyulladt ki az úri ház minden ablaka. S szemben a rézrudas, szönyeges előszoba bejáratával, a kopasz és kopott sárga lépcsőkön piacról jövet vagy piacra készülve, szatyorral a kezében kiaszott, feketébe öltözött nő állt komoran; mint később megtudtam, Ráhel anyja. Még csak meg se biccentette a fejét. Úgy tett, mintha észre se venne, holott szeme láttára, a kapu aljában pattantam fel a lóra, miközben Mihály kocsis majdnem ugyanolyan sötét képpel a kengyelvasat tartotta. Az

egész házat – kivéve a változatlanul szívélyes háziasszonyt – nyilván az előttem járó vidám csendőrök nyomán szállta meg valami szorongó, ellenséges idegenség. Majdhogynem elfelejtettem a legfontosabbat:

– Merre az uradalom?

Sarkammal a vékonyában nekiiramodott a barna csődör. Vágtattam, csalódottan, elkeseredetten, mondhatnám, dühösen. A hirtelen komorrá vált Balog ház és általában magam és minden miatt elégedetlenül. Utol kell érnem csendőreimet, akiknek az őrmesterük, ha megmondták, hogy még alszom, akkor azért indult el előttem, mert borsot akart törni az orrom alá és megmutatni, hogy mint afféle újdonsült, „kölcsonvett” hadnagy, felesleges vagyok. Őket mindenesetre a legidősebb Balog fiú vezette, neki nem kellett, mint nekem, minden keresztútnál sunyi parasztoktól kérdeznie az utat.

Mire kértem, már messziről bosszúsan láttam, hogy ott semmi dolgom. A kaszák vágják a rendet, mögöttük kendős asszonyok – az útszélen pedig glédában, lábhoz tett fegyverrel a csendőrök, kalapjuk kakastollán játszott a nap tűző fénye. Ha nem látom a csendőröket, akik a fényes szőrű lovaikat fákhöz kötötték, azt hittem volna, hogy még mindig nem értem el az uradalomig a sztrájkoló aratókkal. A lovak nyerítésén kívül csak az egyazon ütemre suhintó, szorgalmas kaszák pengése hallatszik a néma, meg-meghajló aratók és a végtelen sárga búzatáblák csendjében.

Az őrmestert semmi rossz szándék se vezérelte irántam. El-lentétben velem, neki már megvolt a gyakorlata. És a begyakorlott humora is, amint, az őrmester hivatalos jelentést követően, az ez alkalomra bricseszadrágot öltött Lajos nekem, mintha régi ismerősök volnánk, lelkes elismeréssel közölte, miközben belém karolva fel-alá sétált velem az útszéli nyárfa-sor sovány árnyékában.

A csendőrőrmester – már nem a fiatalok közül való, kissé dere-sedő, nagy szál ember a riadalomra, amit a szabad ég alatt heverésző mezítlábas vagy bocskoros nők között a kakastolla-sok érkezése keltett, az őrmester leszállt a lováról, puskáját fához támasztotta, és ahogy meglett idősebb férfihez illik, barátságos beszédbe elegyedett az emberekkel, mert – mint

mondta – a hatóság küldte ki, hogy az igazságot keresse. Eleinte hallgatva bizalmatlanul nézték, amint maga mögött a lóháton ülő csendőrökkel szóra akarta bírni az embereket. Sok volt köztük a tót. Elsősorban a magyarokkal akar szót érteni – mint mondta –, magyar ember a magyarral. És akkor lassan megindult a beszéd. Előbb elvétele csak egy-kettő szólalt meg, aztán a lármában még az asszonyok is. Hogy nemcsak téltre, hanem már őszre se lesz mit enniük, az uraságnak is belátással kell lennie, nem igazság az, hogy kora hajnaltól késő estig semmiért dolgozzanak. A halántékánál deresedő őrmester szépen, figyelmesen, bólogatva hallgatott – s aztán rámutatott öt magyarra meg az egyik asszonyra. A csendőrök pedig, mintegy vezényszóra, leszálltak a lóról, körülfogták az öt magyart, és sorjában, egymás után mindegyiket a majorból előkerített lócára fektették, rá is kötözték, s aztán kezdődött a tánc, bikacsökkel a meztelen ülepükre. A végén még, mindenki szeme láttára, nagyokat nevetve felhajtották a visongó, jajgató és sikoltozó asszony szoknyáját is, és arra is tizenötször csapott le a bikacsök. A deresedő őrmester azután azon a nyugodt, bátorító atyai hangján megkérdezte a körülállókat: – Kinek van még panasa? Akinek nincs, az fogja meg a kasza nyelét, de tüstént...

Lajos elismerően ismételte: – Vén róka. Tudja, hogy kell elbánni velük. És van humora, az biztos. Nem?

Meg kell vallanom, hogy engem az, amit szociális kérdésnek neveznek, sohasem izgatott. A boldogult apám a földművelési minisztériumban volt osztályvezető; rosszul fizetett, szegény ördög, de dzsentrí, aki belőlem, az egyetlen fiából is urat akart nevelni. Kaszt voltunk. S az én fejemben a világ valahogy úgy tükröződött, hogy voltak úriemberek, született urak – s ami azokon kívül történik, nem tartozik rám. Úrnak lenni azt jelentette, hogy nyüzsgő mellettünk, körülöttünk, velünk egyazon glóbuszon másféle, gusztustalan lények sokasága, mosdatlanok és modortalanok, de különböző szükséges szolgálataik által számunkra többé-kevésbé nélkülözhetetlenek. Ez nem volt afféle tudatos gondolatsor, inkább készen kapott, öröklött, ösztönös világnézet.

Ez az ostoba, fantáziátlan, önelégült magatartás volt az oka,

hogy reggel a hosszú hálóinges középső Balog fiú hisztérikus dadogása vagy rimánkodása egyszerűen terhemre volt. Untam. Az aratósztrájk, még az este is, mikor még hencegtem a markos csendörlegényekkel, akik értik a csíziót – inkább modor, sokszor hallott és nyeglén megismételt, kérkedő szólam volt, amivel méltóvá akartam magam tenni az előlegezett, hízelgő és oly kellemes ünneplésre. Hihetetlen, hogy mennyire fantáziátlan egy magamfajta ifjú ember. Valami kárhozatos rendetlenkedést kell megszüntetni, szép szóval, fenyegetéssel, tekintéllyel – ez volt nagyjából a fölületes és határozatlan elképzelése annak a zöldfülű ifjúnak, aki addig a reggelig én voltam. De abban, hogy reggel lóhalálában vágattam, volt talán már valami be nem vallott, rosszat sejtő nyugtalanság, sőt szorongás is – mindenesetre irritált Balog Lajosnak az őrmester bravúrjáért, vagy ahogy ő mondta, humoráért való, kamaszos röhögéssel kísért lelkesedése. És most, mikor karjával karomban, az útszéli nyárfasorban tett sétálgatásunk után, kívánságomra együtt mentünk s álltunk meg a pajta ajtajában, ahol az öt férfi és az a bizonyos asszony hosszában, egymás mellett, nyögve s a fájdalom miatt valamennyien hason, feküdtek a földön, s a mezítelen lábuk megkeményedett, kérges talpa volt az, amit először megpillantottam, a nyomoréokra vert emberek és a tizenkét lábfej a begörcbült ujjakkal, védtelenül és tehetetlenül, s mind a pajta ajtaja felé a talpával, a testek homályban, csak a tizenkét talp a szemem előtt – ez, ez az, amit azóta is az emberi kiszolgáltatottság szimbólumának érzek s amit meg kellene, de megrázóan tárgyilagosan kellene megfesteni –, a szemem a talpakra tapadt, és hirtelen támadt ellenszenvvel téptem ki karom a Balog Lajos izmos karjából.

Az események előszeretettel torlódnak. Úgy is mondhatnám, hogy az ember jó ideig úgy éli az életét, mint ahogy „mások”, s aztán ráront a felfedezés, miszerint buta volt, vak és süket – és akkor és attól fogva többé semmi se egyszerű. Se Ráhel, se a tegnap még kedvesen snájdig Balog Lajos, se a saját hadnagyi rangja. És rémületessé válik tizenkét szótlantul, siralmasam, kiszolgáltatottan felénk fordított emberi talp is, mint valami istent, embert és személy szerint bennünket felmenthetetlenül lesújtó vád. S többé, és soha többé nem lesz

valami kerek az, ami addig gondtalanul egész volt, és ami rop-panva vagy hangtalanul egyszerre csak eltört benned. A Biblia naiv, mikor isten szájába adja a kérdést: Hol van Ábel, a te testvéred? – mintha a bűn lábujjhegyen járna, hogy ne vegyék észre. Az én tapasztalatom szerint a valóságban a bűn életvidám, joviális, tetszeleg magának, mint a suhanc, aki nem bír a jókedvével. Ezt azért mondom, mert később azt beszéltek nekem, hogy Balog Lajosnak magának kedve támadt, hogy elsőnek verjen rá a még mindig szemrevaló, csendőrkezek alatt ficáncoló asszonynak a lemeztelenített, két kerek kalácsként domborodó ülepére. Gusztusosnak találta, és nem akarta, hogy míg mások mulatnak, ő csak tétlen, mafla néző maradjon. Sose kutattam, hogy igaz-e, nem-e. Ha igaz, csak arról van szó, hogy az ifjú ember nem akarta elszalasztani az ilyen élvezetnek ezt az ő életében első és páratlan alkalmát.

Szóval így volt ez az aratósztrájk letörésével. Balog Béni hanyatt-homlok elmenekült előle Pestre, valahogy így próbált nem bűnrészes lenni. Őszintén irtózott minden brutalitástól. Kibújt a szög a zsákból, mondtad te. A magam részéről már nem vagyok ilyen szigorú. Nem, már önvédelem okából sem. Hosszú életem alatt túl sokszor bújtam el, túl sokszor nem avatkoztam bele, ha arról volt szó, hogy mások kerüljenek a pokolra, áldozat vagy bűnöző minőségében. Így tettem akkor is, mikor az uradalomból nem mentem vissza Kapuvárra, a Balog házba. A barna csődörömet az egyik csendőrrre bíztam, hogy visszavigye a Balog házba – én meg az ő lován tértem vissza, egyenesen a megyeszékhelyre.
